

2012

Hol pensjonat, Natur-
og kultursenter

Ola Vaagan Slåtten

Bilde: Nygard ved Haugastøl, langs Rallarvegen.

PROSJEKTRAPPORT: "KULTURMINNER HALLINGSKARVET 2012"

Hol historielag fikk i sin tid penger av fylkesmannen for å kartlegge mer rundt kulturminner i Hallingskarvet. Dette i forbindelse med opprettelsen av Hallingskarvet nasjonalpark. Kulturminnevern er en del av verneformålet. Undertegnede fikk jobben med å kartlegge og vurdere kulturminner, og rapportere til nasjonalparkforvalteren. Historielagets leder er den tredje i det som fungerte som en lokal styrings- og referansegruppe. Takk til alle som har kommet med innspill.

Prosjekt "Kulturminner Hallingskarvet 2012" – versjon 8

Rapporten er utarbeidet av:

Ola Vaagan Slåtten v/Hol pensjonat, Natur- og kultursenter, 2012

Alle fotos ved undertegnede, om ikke annet oppgitt.

Nye funn/vurderinger:

En god del av opplysningene i denne rapporten kan være nye, i alle fall nye for Riksantikvarens databaser. Av de mest interessante funnene, er gjerne alle gropene i vestre del av Holsbygda – området nord for nasjonalparken – som etter sagnet i større eller mindre grad sammenfaller med villrein- og ulvetrekk tilbake i tid. Undertegnede tror muligens vi ser konturene av en storstilt villreinfangst ved sesongtrekk over Holsbygda. Kanskje for 1000 år siden, eller rett etter Svartedauden? Noen av gropene inneholder kanskje trerammer eller annet organisk materiale som kan tidfestes?

Kanskje er vi også eller *heller* på sporet av relativt omfattende trekull/jernproduksjon vest i Holsbygda? Men denne type kulturminner er jo kommunen spesielt kjent for, allerede. Et klipp fra Hol kommune sine internettsider forteller dette: "I 1946 var det blitt registrert 87 jernvinneplasser og 810 kullgroper mellom Geilo og Ustaoset! I dag er det derimot ikke registrert så mange kullgroper."

"Olavskilda" og "St. Olavssteinen" i Sudndalen er svært spennende lokaliteter som vi nå har fått fram i lyset. Og er vi på sporet av ei kyrkje inne ved Strandavatn/Strandafjorden en plass?

Ustedalen er kjent for mange kulturminner, og bør nå bli en Natur- og kulturpark? Og steder som garden Dokken og Hol gamle kyrkje bør brukes mer? Historia om Lordene er i ferd med å spres ytterligere – og turistbedrifter i området Ustaoset/Haugastøl har mye de kan fortelle om unike fjellgarder og en ikke ubetydelig reinsfangst langt tilbake i tid... *Denne rapporten kan bidra til samfunnsutvikling, og spiller en ball eller to mot kommunene som samfunnsutviklere, i så måte.* En tanke i arbeidet, har vært å peke på kulturminner som kan bidra til å gjøre overnattingsbedrifter rundt Hallingskarvet mer interessante. Det vil ventelig også tjene fjellguider og andre. Enda viktigere er kulturminner som en del av arven vår.

Mye er beskrevet her og ellers – likevel er det nok flere kulturminner å finne. Erling Bjørkheim (personlig meddelelse) nevnte for meg at det i ett område i Dagali/Uvdal finnes 117 fangstgroper etter hverandre – et sted kalt Dyregravshallin. Slik sett er det i mange områder rundt Hallingskarvet tilsynelatende få registreringer av denne type. Det kan være at Hardangervidda og fjella mot Aurland var mer sentrale områder mht fangst, tilbake i tid. Dog skal det som sagt bemerkes at dette prosjektet avdekker et stort antall groper nede i Holsbygda, og det er vel helst dyregraver en del av det? Og, vi kommer i rapporten med nye konkrete opplysninger om dyregraver rundt sjølve Hallingskarvet, som indikerer at det er mange fangstminner å finne ennå.

Også langs et mulig villreintrekk ned og ev. opp langs Hivjuåne til/fra oset ved Sudndalsfjorden, kan vi kanskje se etter fangsgroper? Og i Hovet er det groper – kanskje også fangstgroper – nede i bygda. Var det mer fangst ned mot og nede i bygdene her enn vi har vært klar over?

Dyregravene og ledegjerdene vi kartfestet i Rossdalen i sommer, er flotte og sårbare kulturminner: Ledegjerder faller nemlig lett over ende om vi skumper bort i dem.

Vierbotn er rik på kulturminner. Nord for vegen ligger ei av de runde tuftene som kanskje er samiske. Sør for vegen er det mange rare steinmurer, noen likner gjerdet, noen likner tufter og andre stolpefester. Hva har bruken vært? Spor etter fangst av villrein, eller gjerdet og læger brukt av fjellbønder, driftekarer eller tamreinsgjeterer? Eller litt av alt? Vi har sett litt nærmere på noen av sakene der.

Prosjektet har også sett på sårbarhet og tilgjengelighet i forhold til kulturminner i regionen det her er snakk om. Kort oppsummert: Rallarmuseet på Finse virker å være i dårlig stand og det samme gjelder vaktarbustaden Fagernut. Fangstgroper med ledegjerder vil være sårbare ved økt ferdsel helt inntil, og Tvergasteinshytta er nok en barriere for villreintrekk rundt Hallingskarvet. Nærmere om disse tingene i teksten nedenfor. Tilgjengelighet kommer vi mer inn på i diskusjonen om hvilke kulturminner en bør kunne forteller mer om og/eller legge til rette for mer besøk til.

En generell betraktning som kanskje kan tas videre, er at noen mener gamle navn i for stor grad blir borte fra nye kart.

Obs: en del av opplysningene her i rapporten vil være feil eller unøyaktige. Og noen av vurderingene vil være haltende. Dette tar undertegnede det fulle og hele ansvaret for. Dessuten vil tilfanget av nye opplysninger/perspektiver både være noe tilfeldig og noe påvirket av undertegneds forutsetninger og interesseområder. Målet er at dette likevel, i hovedsak, skal være et godt og relevant tilskudd til det bildet vi har av dette geografiske området.

Denne gangen ser vi på kulturarven, en annen gang kan det være interessant å se mer på naturarven.

Om prosjektet:

Hol historielag fikk i sin tid penger av fylkesmannen for å kartlegge mer rundt kulturminner i Hallingskarvet. Dette i forbindelse med opprettelsen av Hallingskarvet nasjonalpark. Kulturminnevern er en del av verneformålet.

Undertegnede fikk jobben med å kartlegge og vurdere kulturminner, og rapporterer til nasjonalparkforvalteren. Historielagets leder er den tredje i det som fungerer som en lokal styrings- og referansegruppe.

Takk til alle som har kommet med innspill, og en spesiell takk til blant annet disse: Trond Erik Buttingsrud, Knut Medhus, Sissel Carlstrøm, Arne Haugen, Bjørn Furuseth/Hol bygdarkiv, Odd Slåtten, Kjell Slåtten, Jostein Bergstøl, Sander Eggen, Ingeborg Strid og Leiv Sveingard, Erling Nerol, Herleik Kvanneberg, Lars Endrestøl, Kjell Magne Tangen, Harald Skjerdal, Asle Feten/Hol kommune, Torbjørn O. Moen, Einar Berg, Torstein Seim, Bjørn Kvarstein, Sigbjørn Gurigard – og de hjemme.

Forutsetninger: Hallingskarvet er her nasjonalparken, og området mellom FV50 og Bergensbanen. En kan gjerne legge opp til flest kulturminnebesøk utenfor selve parken. Det kan være konflikthindrende og gi god tilgjengelighet, samt styrke eksisterende turistbedrifter.

Avgrensning: Som en kan se, har prosjektet begrenset med tid (17 dager), og en kan ikke forvente annet enn å komme et steg videre i kulturminnearbeidet. Dette steget kan bli en del av et videre prosjekt – og/eller en del av en bok om Hallingskarvet – kanskje. *Til orientering planlegges en kulturminneplan for Hardangervidda:* <http://www.hordaland.no/Hordaland-fylkeskommune/Kultur/Kulturnytt/Kulturminneplan-for-Hardangervidda-nasjonalpark-med-landskapsvernomrade---Invitasjon-til-ope-mote/> Vårt prosjekt er lite, men målsettingene relativt klare:

- a) Dette prosjektet vil omtale en del litteratur og resultater av litteratursøk
- b) Dette prosjektet vil foreta en del intervjuer/samtaler og gjengi resultatene av disse, i form av tips om kulturminnelokaliteter og historier omkring disse
- c) Dette prosjektet vil foreta noen registreringer/vurderinger i felt, og omtale disse
- d) Dette prosjektet vil lage en rapport om ovennevnte, lage noen små tekster om spesielle kulturminner, samt rangere en del interessante kulturminner i forhold til hverandre.
- e) Rangeringen som er nevnt ovenfor, vil innebære at prosjektet også vil komme med noen strategiske vurderinger omkring hvilke kulturminner som bør fram i lyset – og hvorfor.
- f) Prosjektet vil avslutningsvis si noe om videre ”Steg” som kan være aktuelle

Jeg prioriterer ikke her å gi en samlet oversikt over alle registreringer som er gjort i området tidligere, selv om en del av lokalitetene omtales. Heller er dette nok et tilskudd med informasjon, som kan legges til når en slik liste utarbeides, ved hjelp av kommunale, regionale og sentrale registre.

Jeg bruker heller ikke mye tid på detaljbeskrivelser av mulige interessante funn, men legger en del av dem i kulturminnesok.no og omtaler alle her i rapporten. Jeg GPS-kartfester de jeg rekker.

Nationen 31.8.12 skriver: ”44 kommunar og to regionar har søkt Riksantikvaren om pengar til registrering av lokale kulturminne. I Saueherad og Bø i Telemark var dei tidleg ute, og flyt godt på frivillig engasjement”.

Begrepsavklaringer: Jeg bruker ord som dyregraver og fangstgroper om hverandre. Slike kulturminner er murt i stein – eller kanskje gravd ut i jord med ei treramme inni. Ofte snakker vi om villreinfangst, men også ulv og elg har blitt fanget på slike måter.

Planlagt tidsbruk:

4 dager litteratursøk, lokalhistorie, NINA-rapporter etc.

4 dager med intervjuer, med lokale kilder (lista er under stadig utvikling):

1 dag med møter med oppdragsgivere

4 dager i felt, registrering

Forslag til rangering av viktige kulturminner å gjøre kjent:

En skulle tro det er greit at kulturminnene vi omtaler og/eller på annen måte tilrettelegger for mer besøk, ligger i nærheten av Bergensbanen eller FV50/R7. Det kan være konflikthindrende i forhold til sårbare natur- og ev. kulturkvaliteter, gi god tilgjengelighet og styrke eksisterende turistbedrifter. Et eksempel på sårbarhet: Tar en folk med til fangstanlegg med 40 cm høge ledegjerder, vil det ramle ned stein i blant, det har jeg selv opplevd. Et annet: steder ved Geilo og Ustaoset, som "Bestefarhytta" (Skaranden) og "Tvergastein", har blitt mer kjent. Dermed har en fått hhv utfordringer som gjenglemte engangsgriller og nye stier. Motsatt: et ledegjerde i Finsesundet har nok blitt ødelagt fordi mange ikke så at det var et ledegjerde, der kunne bedre kjennskap ha vært konflikthindrende. Og for en del bygningers skyld, er nok bruk ofte viktig for å unngå forfall. Prosjektet vil også formidle noen tanker om hvilke kulturminner som trenger mer vernetankegang, mer omsorg og mer vedlikehold.

En hovedtanke må være: Hvilke kulturminner vil kunne være viktige for folk rundt Hallingskarvet å kjenne til, for å lære av og/eller være stolte av?

Mine forutsetninger: Jeg er opptatt av og har en del formell og uformell kunnskap om natur og kultur. Jeg har også erfaring med lokalt arbeid for bærekraftig utvikling i Norden – og er aller mest kjent i Hol og Hallingdal, samt i fjella mot vest. I tilfelle mine vurderinger skulle farges av egen bakgrunn og egne interesser: jeg er medeier i Hol pensjonat ved Hol gamle kyrkje og har jobbet noe sammen med Krækkja og Storestølen med kulturminner og turer. Tverrånslåtta er stedet jeg vokste opp. Jeg ser at jeg her gjerne tar utgangspunkt i menns bruk av utmark, og har mange karer som kilder. Dette åpner for andre innfallsvinkler ved senere anledninger.

Kontekst: En sammenheng en kan se mye av dette kulturminnestoffet i, er at det vel i løpet av få år finnes to europeiske villreinregioner – en her hos oss, og en rundt Dovre. Slik har jeg forstått det. Vi er her rundt Hallingskarvet også i et krysningspunkt mellom øst og vest, bl.a. med jernbanen, og i et krysningspunkt mellom ny og gammel tid, bl.a. med jern-/smitradisjoner, jordbruk, fangst, vannkraft og turisme. Det meste av dette området er fjell, men vi ser etter kulturminner også i lavere strøk.

OBS: Bygninger i privat eie, er vel mest interessante om eieren er interessert i å vise de fram.

Kulturminnerapporten om Hallingskarvet (2003) er inne på at tre læger og Bergensbanen fra Finse til Sandå/Høgheller er automatisk fredet og dermed av nasjonal verneverdi. Prestholt, Nygard og Ynglesdalen/Finnebotn nevnes som andre kandidater til nasjonal status. Kanskje også Hivjudalen med sine ulike kvaliteter fra tamreindrift og fangst mv. Lordehytta og fangstminnene ved Karistøltjørna omtales som viktige i en regional sammenheng. Men, ytterligere undersøkelser kan vise at flere ting rundt Hallingskarvet har både regional og nasjonal interesse, heter det. Dette prosjektet i 2012 er et bidrag i så måte.

Nedenfor er en del interessante kulturminner vurdert i forhold til om de egner seg for å få mer oppmerksomhet og ev. mer besøk:

Gjøre mer kjent?

Nygard ved Haugastøl – Norges høgstliggende gard i drift, for noen tiår siden. Interessant historie om giftermål i Flåmsdalen (Kjell Slåtten, personlig meddelelse, nevnt i boka til Sigvard Heber) og andre historier fra stedet (Bjørn Furuseth, personlig meddelelse, samt Holsbøkene). Garden **Fjellberg** ligger der Rallarvegen starter, også den på Haugastøl. Steinhuset der er etter sigende (nettsida "Geilo i bilder") fra 1700-tallet. Hol kommune eier den flotte gamle garden, som kan være interessant å se i sammenheng med Nygard.

Lordehytta i Folarskardet og andre Lordehytter. Vurdering omtrent som Ynglesdalen (middels sårbart/middels tigjengelig), selv om trafikken nok vil være noe større her, uansett. Jeg tenker at det kan være fint å ha Lordeboka som kommer (kanskje blir det to) og omtale av denne historien på turisthyttene/Raggsteindalen, gjerne også "live" opptredener med Knut Medhus eller andre. Tilsvarende omtale av fururota på Hallingskarvet.

Lordehytter i Hol/Aurland: en kan tenke seg at en knytter Aurland inn mot Hallingskarvet området, ved at det også finnes Lordehytter i Aurland, ut mot Storskavlen (Flatnosi). En kunne tenke seg at en sendte små grupper som liker å gå langt på Lordehytte-tur, det ligger slike hytter i flere kommuner rundt Nordfjella, men her er Hol, Aurland og ev. Ulvik mest interessante. De har alle Lordehytter (Knut Medhus, personlig meddelelse). En må ta hensyn til at en er i kjerneområder for villrein og fjellrev om en ferdes her.

Ustedalen – "Natur- og kulturpark" – gamle vikinggraver, nye kirker etc. ... og reinsdyrfangst i Såballia ... Bør dette området bli en lokal Natur- og kulturpark etter for eksempel Aurlands modell? Jeg tror det er en god idé.

Om natur- og kulturpark: Rendalen setter fokus på park nå, og det skal forskes på kulturminner/fangstminner der

<http://www.niku.no/no/forskning/forskningsprosjekter/Kulturhistorie%2C+kulturminneforvaltning+og+-formidling+i+et+s%C3%B8rsamisk+og+norr%C3%B8nt+grenselandskap.9UFRnQZp.ips>

Garden Dokken ved Hallingskarvet hotell må være egnet som kulturminne å vise fram. Kanskje sammen med Gudbrandsgard, like ved. Økt oppmerksomhet kan styrke turistbedriftene i Sudndalen.

Strønde, stølsgrenda langs Strandavatn. Her er mange kulturminner synlige, særlig når vannstanden er lav. En kunne tenke for eksempel seg et opplegg sammen med Storestølen, der det informeres på hytta og eventuelt arrangeres turer/befaringer. Langegard er ett aktuelt område, særlig ved lav vannstand. Ville nok kreve en del planlegging og tilrettelegging av informasjon, samt skilting.

Generelt om skilting: En kunne for eksempel skilte med aluminiumsskilt, belagt med folie eller ikke, skråstilt på steiner. Dette er etter hva jeg forstår ganske varige løsninger, enten en tar skiltene inn om vinteren eller ikke – og det ser gjerne penere ut enn for eksempel treskilt på halvannen meter høye gjerdestolper.

Bergensbanen fra Finse til Sandå/Høgheller er fredet. Finse, Rallarvegen, Rallarmuséet er interessante steder. Eller hva med Sandå stikningsbu, som er den eldste bygningen (1896) langs

selve Bergensbanen? En har også Fagernut vaktarbustad, hvor det er servering og info om Bergensbanen sommerstid. Denne bygningen er som ovennevnte Sandå, fredet. Både bygningen som huser Rallarmuseet og Fagernut vil etter sigende falle ned etter hvert (Kjell Magne Tangen, personlig meddelelse), de mangler vedlikehold. Hordaland fylkeskommune kommer ellers med et tiltak sommeren 2012: Rallarveg-appen, med info på mobilen mens du sykler... her er flere i samme lei <http://kulturognatureise.wordpress.com/> – og en annen tilgjengelig kilde er Digitaltfortalt http://www.digitaltfortalt.no/show_single.aspx?art_id=125664 Mange er interessert i filmen Star Wars, innspilt på Finse. Kjell Magne Tangen har guidet entusiaster i terrenget der. Her er nok et større potensial, er vi enige om. Filmentusiaster vil kunne ha glede av å besøke Star Wars-stedet Finse.

Karistøltjødna og Karistøltangen, her er det registrert dyregraver og andre kulturminner. Interessant å informere om for turistbedriftene på Haugastøl og Ustaoset? Mange dyregraver også ved **Hovdestølen**, Ustaoset.

Dyregrav ovenfor Perstølen v/Skaranden – her er det ei dyregrav som besøkes av Skarveskola mfl. Vurdering ellers som Prestholt. En kan tenke seg at en lager en mobil-app eller lignende som gir ytterligere informasjon når en ser den i terrenget. Eller en velger å gjøre dette heller på en grav i Ustaoset/Haugastøl-området, der dyretrekkene i enda større grad ligger nede.

Hol gamle kyrkje – er gjerne Hols mest tilgjengelige kulturminne ved siden av Ustedalsfjorden rundt. Og ville gjerne kunne ta imot mer besøk og bare ha godt av det?

Mer forbeholden markedsføring:

Prestholt – Norges vel høgstliggende stølsgrend, med kyr. "Himmelstigen" vil vel og være et kulturminne fra dag én. Her må en vurdere ulempen for villreintrekk og annet dyreliv/stølsliv rundt Skarvet ved ytterligere fokus på dette området – samt hvor mye trøkk vegen inn dit skal tåle. Beitene der inne er rike, og en bør vel fokusere på temaer som beiting/mat/jakt også i framtida. Om reinen er i området, bør en kunne tenke trafikkregulering ved hjelp av bomvegen.

Kittilsbu/Geiteryggen/Bakkahelleren – vel ikke så egnet for mer stimulering til ferdsel, pga områdets sårbarhet som unikt villreintrekk nord/sør. Dette hadde vært noe annerledes om andre trekk nord-sør var mer åpne, slik det var før, eller om Geiterygghytta om 100 år ligger litt annerledes plassert i fjella der. Ved Geiteryggen finnes Kittilsbu-hula, en rekke hellere/boplasser, fangstminner og en jernbanehytte. En kan tenke seg omvisning for små grupper, sporadisk, gjerne ut fra turisthytta.

Ynglesdalen – som Geiteryggen vel ikke egnet for stimulering til mer ferdsel, pga at området bare kan nås med båt om en ikke går dit. Og det er ikke sikkert en slik dal, med viktige viltfunksjoner, skal ha "masseturisme". En kan tenke seg små grupper på sporadiske turer inn i denne dalen mot Hallingskarvet, med spor etter nyere bosetting svært høgt til fjells. Kanskje heller invitere flere besøkende til:

Raggsteindalen med sine støler etc.... Dette området er dog nær verneområdet, og bør vel ikke ha svært stor pågang av trafikk.

Vestre delen av Holsbygda – er det så mange kulturminner der som dette prosjektets undersøkelser nå i sommer kan tyde på, kan det kanskje være grunnlag for en kulturminneløype i området der – med utgangspunkt i Tverrånslåtta, Nerol, Haugen og Kvammen sine teiger?

Krækkja/Ørteren/Sumtangen er det mest særegne massefangstanlegget i Langfjella, etter hva jeg forstår. En må til Dovrefjella for å finne makan. Området tilhører gjerne Vidda mer enn Skarvet.

Tvergastein – filosofens hytte er et kulturminne – enten bygget står som nå eller om det får lov til å falle ned, noe som vel vil være best for de biologiske vernekvalitetene i nasjonalparken. I det siste tilfellet kan en gjerne sette opp ett aluminiumsskilt på grunnmuren. Stedet bør nok ikke markedsføres mye. Tamreinen skydde bygget (Odd Slåtten, personlig meddelelse) – og villreinen vil nok da gjøre det samme. Trafikken til og fra vil også være en utfordring mht vernekvalitetene (villreintrekket). Her gjelder det å tenke langsiktig bærekraftig, og ikke kortsiktig nytte, ville jeg tro og mene.

Aurland: Slepe inn i Hallingskarvet-området fra Vargevatn: ”Frå Sværen gjekk det og drifter med båt til Aurland, Flåm og Lærdal. Frå Aurland gjekk driftene gjennom Aurlandsdalen (gode beiteområde i Stemmerdalen, det er beskrevet 4 ulike ruter opp hit) til Hol i Hallingdal. Frå Flåm tok ein opp frå Fretheim til garden Geisme, over fjellet Brimtvara ned til Fretheimsdalen og Vindesdalen (støl) og austetter langsmed Svartevatn over Hednadalen, langs vesle og store Vargevatn til Geiteryggen og Strandavatn i Hol. Ved Bakkahelleren gjekk denne ruta saman med driftevegen frå Voss. Både holingar, numedølar og vossingar låg med driftene i desse fjelldalene før dei byrja å drive mot Austlandet i september. Frå Lærdal gjekk vegen vidare over Fillefjell eller over Skjolden/Turtagrø til Tyin”, heter det i et brev til kommunene i Sogn fra fylkeskommunen. Det kan være at Aurland ønsker dempet oppmerksomhet på ferdselsveger i viktige viltområder, jeg skjønner det slik at noen sleper er tatt ut av kart (Bjørn Furuseth, 8.8).

Aurland fjellstyre kommenterer det med sleper (Harald Skjerdal, e-post 9.8): ... Dette såg grundig og interessant ut. Til pkt. 16 i lista over tema kan eg opplysa at det i regi av fjellstyret her kring 1980 vart intervjuet fleire av dei som dreiv driftahandel med beiting i grenseområda Stemmerdalen - Hol. Dei har ein del opplysningar om ruter som driftene brukte o.a. Dette materialet har fjellstyret ståande.

Knut Medhus (27.8) sier han har et intervju på ”tape” om slepene med fehandleren Olav Hallsteinsgard, fra Hovet.

Aurland har også et flott, men sårbart, fangstanlegg i området Vargebotn/Svartevatn, i nærheten av nasjonalparken. Men, kanskje tilhører det like mye Aurlandsdalen som Hallingskarvet-regionen. Det kan være en lokalitet å vise fram til små grupper, ved spesielle anledninger, for Steinbergdalen, Otternes og andre turistbedrifter i Aurland og Aurlandsdalen. Men jeg vil ikke mene at en bør stimulere til regelmessig besøk der, da vil anlegget nok reduseres.

Også to/tre omtalte flotte dyregraver i Rossdalen har høge ledegjerder, og vil således nok falle noe sammen ved regelmessig ferdsel tett forbi. Rossdalen binder Hol og Aurland sammen.

Hivjudalen – i dette området er det nevnt svært mange kulturminner på et lite område. Trafikken dit bør likevel neppe stimuleres ytterligere, da det er vilt i området som er sårbart i perioder.

”Olavskilda” og ”St. Olavssteinen” ved Einset, Sudndalen. Først må kulturminnet undersøkes nærmere. Så kan en vurdere om ikke dette er en flott sak å opplyse mer om.

Mht Vierbotn, Urvassbotn, Finnebotn og Byrkjedalen, foreslår jeg at man avventer og støtter seg på utredninger om unike runde tufter og mulige samiske kulturminner i området. Sagnet sier at samer bodde i Finnebotn. Senere kan en vurdere om noen av disse tuftene skal ryddes for brisk og skiltes. Den vurderingen kan og gjelde Strønde, Ynglesdalen og Raggsteindalen og tufter der. Det kan legges til at Vierbotn og Urvassbotn har mye mer å by på og ligger lett tilgjengelig til, men foreløpig forstår en knappest alle kulturminnene der, i alle fall ikke i Vierbotn.

Bilde: Karistøltangen, mellom Ustaoset og Haugastøl, er et område rikt på kulturminner (3.8).

Bilde: Ulvestugu ved idrettsplassen i Hol (20.8.12).

Bilde: Ulvestugu. Ved en busk til høyre på bildet har vi ganske sikkert ulvestugu nummer to. Og det er gjerne et par-tre til mot høyre/vest (20.8.12). Antakelig dyregraver for villrein?

Bilde: Det interessante Rallarmuséet på Finse (7.8.12).

Resultater/datainnsamling

Et sammendrag finner du innledningsvis i denne rapporten, under overskriften "Nye funn":

- Fangstgrava v/Moslåttvegen (kulturminnesok.no) kan trolig avkreftes (Erling Nerol) "Mor er ei som har mykje lokal kunnskap, og ho seier at desse to gropene er ganske så nye då det var Oslo Lysverker som i sin tid grov dei opp for å sjå kva slags masser som var i grunnen. Den eine av dei meiner eg og er for ei stikkrenne under veggen for drenering .." (e-post 13.7)
- Kolgrop langs det gamle elveleiet ovenfor Strandhuset, Djupedalen i Hol (Åsrunn Slåtten)
- Reinstrekk gjennom Holsbygda (Erling Nerol) – sagnet styrkes av at Odd og Åsrunn Slåtten har funnet ei dyregrav på Eidsberg (personlig meddelelse). Erling har hørt: "... reinstrekket i gamal tid gjekk ned Helgesetlie, ned i Slåtto, ned Møn, over Nerolsmoen og derfrå, for å kunne krysse Holsfjorden på ein stad som var smal, og med relativt lite strøm, så kryssa dei nedafor Idrettsbanen og over til Stad og så rett opp Vestlie" (e-post 13.7). Dette styrkes av det Harald Dalen har sagt tilunderteignede (samtale 2006) om bogastelle og groper eller graver v/idrettsplassen mot Moslåtta – her kan min husk være omtrentlig mht posisjoner.
- Underteignede er interessert i om det kan være kullgroper eller fangstgraver rundt Furuly (Kjell Slåtten) i Djupedalen. Tilsynelatende mange groper i skogen der. Jeg tok en kikk på dem (23.7) og fant at de er mange og kan være dyregraver, ettersom de tilsynelatende er steinsatte i bønn. Men kanskje er de kullgroper eller noe annet? Jeg har bedt et par arkeologer vurdere en befaring der ved høve. Reinstrekket som omtales er beskrevet i kulturminnevegviseren for Holsbygda. Jeg minnes nå også at det var groper nedenfor veggen, ved Gamlestugu på Tverrånslåtta, da jeg vokste opp. Disse er fylt i en del, men ikke pløyd eller lignende. Tror de kan ses i sammenheng med de ovenfor veggen.

- Erling Nerol nevner og ulvestugu: "Fangstgrav for ulv var det for øvrig vore i Hol, ved Ulvestugu (odden nedafor Idrettsbanen i Hol). Men, den har jo Vegvesenet fått lov å øydelegge. Som smågut hugsar eg at me la ein ekstra sving oppi den med sykkel når me for forbi på vegen.. I dag er det ikkje noko att."
- Jeg kikket på stedet (Ulvestugu 8.8.) – jeg regner med at det er helt i den østre delen på den vesle pynten mot vatnet at ulvestugu ligger. Men, midt på, ti meter mot vest, er det en grop, og enda noen meter mot vest kan en skimte restene av en tredje?
- Kjell Slåtten (5.8) sier det også er groper på "Høgehaug", sunna jordet hos dem.
- Sagnet om reinstrekk styrkes av at Gro Randen/Hol kommune registrerte ei dyregrav ved Store-Leirgrøv. Den ble senere ødelagt ved et uhell, i forbindelse med vegbygging.
- Harald Dalen (2006) beskrev også en femkantet formasjon han hadde sett oppe på Hallingskarvet, og ikke forstått.
- Et besøk på privaten til Urevassbotn (20.7) avslørte en heller i Urevassbotn, rett øst for den i Hestebotn, jeg mener også at jeg fant systemet med ca 20 dyregraver, som er omtalt flere steder, bl.a. på kulturminnesok.no. Jeg fotograferte et par dyregraver.
- Den nevnte turen, (20.7) stusset jeg nok en gang på røysene/tuftene på begge sider av grusvegen akkurat der vegen til Geiteryggen starter på østsida av tunnelen. Er de gamle eller fra anleggstida? Er det ikke også spor etter flere stolpefester der, det på østsida av grusvegen? Disse stolpefestene kunne tilhørt et ledegjerde i tre, men det passer vel ikke helt med reinstrekket Vierbotn – Såteggi (trekk nr. 31 i NINA-rapport 634 om Nordfjella). Per Berg (samtale 1.8) undrer på om det kan ha vært reinstrekk akkurat der (rett ned fra Skardtjørna) likevel, men Odd Slåtten (2.8) kjenner bare til det omtalte kjente reinstrekket der (trekk nr. 31).
- (Fin og kjent dyregrav ved inngangen av Lengjedalen, dokumentert av Per Aksel Knudsen. (Bilde i e-post 22.7))
- (Villreinen 2010 omtaler anlegget ved Hovdestølen, Ustaoset. Etter sigende ei rekke med jordgravde fangstgraver i god stand). Bjørn Furuseth (8.8) forteller om et år villreinen forsvant ned der, over elva ved Reinsvad og opp mot Usteberget. I jakta. I det gamle trekket, forbi hyttebyen.
- Karistøltangen, området Ustevatn. Kjent område for dyregraver, der finnes bl.a. to dyregraver ved hytta til Sigmund Brusletto (samtale 26.7), han sier det er (lite synlige) steinbuer/tufter i området der, bl.a. en det skal ha bodd en fredløs i.
- (Lars Endrestøl) "Jeg gikk på ei dyregrav og muligens et par bogasteller i Rossdalen i dag. Ser at det er registrert ei dyregrav i Rossdalen på Kulturminnesøk sitt kart. Det var ikke der jeg fant denne", skriver Lars Endrestøl " Det jeg fant ligger i området UTM 32V 424663, 6733877.(ca. tatt ut i, OZI)" (e-post 29.7). Vi vart enige om å kanskje ta en tur på befaring. Odd Slåtten (personlig meddelelse) har fortalt meg at han har muret en heller ved Kyrkjedørsvatnet og en mur i Rossdalen i forbindelse med jakt/gjeting. Nye og gamle kulturminner kan stå side ved side en del steder.
- En samtale med Arne Haugen i Hol (31.7), avdekker to mulige ulvegraver på hans eiendom Haugen i Djupedalen. Det er på vestsida av Tverråna, mens reinstrekket vel gikk ned på østsida. Han nevner og ulvestugu ved idrettsplassen, der han bor. Vi avtaler befaring ved høve.
- Befaring sammen med Arne Haugen (3.8), skogholtet aust for vegen, en firkant hhv 200 meter nordover og østover fra bolighuset i Krullehaugen, Hol. Vi undersøkte ikke nedre del

av "firkanten". Arne viste meg tre store fine groper, dyregraver er det ganske sikkert, kanskje ulvegraver, eller graver for rein eller elg. Vi fant fem andre graver også. De fleste av dem akkurat på kanten av rygger der en ser ned og østover mot Tverråna, Djupedalen og Hol. Noen lengre inn i skogen. Jeg vil tro at en vil finne graver både lengre sør og lengre nord-vest og kanskje nord, selv om jeg gikk til myr-/jordekanten i nord. Noen av gropene er steinsatte. I en annen er det liksom synlig ei ramme i bunnen. Jeg fotograferte lokalitetene. Merk: Arne beskriver etter tradisjonen et ulvetrekk ned Kvamsbakkene, over Kvamsmyrene eller innmarka på garden, over Ellingplass, Eikro og Moslåtta til idrettsplassen og "ulvestugu" der. Dette var et vintertrekk, med krysning av isen. Begge disse forklaringene, som avviker litt i forhold til om det er ulv eller rein som trekker i ruta, er mulige. Er det ulvegraver eller elggraver vi fant vest for Tverråna, styrkes det også av all dyremøkk (elg) rundt gropene. Arne har vanskelig for å tro at reinen ville krysse Holsbygda og ikke lengre opp i dalføret, som i Sudndalen.

- Jeg kikket (5.8) på det vesle skogholtet – 100x100 m mellom grusvegen ned til huset Jørann Slåtten bygde og bilverkstedet Asle Myro og Ola Slåtten bygde. Det kan være i den tenkte traseen fra Eidsberg/Helgesetlia til idrettsplassen og Stad. Det ligger en rekke med groper, fem stk eller noe, langs med grusvegen ned til huset, fem meter øst for vegen. Den nærmest hovedvegen ser ut som om den er steinsatt i bunnen, og kanskje gjelder det flere av dem. Det kan også være groper på andre deler av dette feltet. Er hele området fra Kvammen til idrettsplassen i Hol et fangstområde/kullproduksjonsområde? Utmark nær gårdene midt i Holsbygda?
- Arne Haugen (3.8) har også hørt av de gamle at det er dyregraver rundt Svartetjørn, rett opp (sør) for demningen i Hovsfjorden. Undertegnede har gått der og sett etter tufter (Vikastølen), men ikke sett noe. Hadde reinen et vadested i elva som gjorde at den også kunne trekke opp ved Svartetjørn, eller kunne den trekke opp der etter å ha krysset ved Stad?
- Arne Haugen (3.8) er godt kjent i Rossdalen, Hol. Undertegnede har også gått der et utall av ganger, men helst vinterstid, og kjenner derfor ikke disse lokalitetene ennå. Arne beskriver dyregraver både der turstien kommer ned fra Geiteryggen (før høgdedraget i dalen) og nede i dalen samt både nord/øst og vest for Skardtjørna, sistnevnte en kjøttkjeller. Og vel der trekket går opp mot Jutulvatnet. Han beskriver også to hellere laget av reinsjegere. Den ene gjerne av Odd Slåtten (personlig meddelelse). Arne Haugen (9.8) kartfester tre dyregraver, et kjøttgjemme og en selvbygget bogastelle for meg. Alt fra Rossdalen/Sunnhellerskarvet, og i tillegg til opplysningene fra Odd Slåtten (5.8).
- Odd Slåtten (5.8) viser meg tre dyregraver, samt en steinmur (jakt) han har laget i Rossdalen, på kart etter husken.
- Odd Slåtten (5.8) nevner ca 6 dyregraver i et fint system ova gjeterhytta i Bakkahelleren. Han nevner også en i Øvre-Vierbotn, ved elva oppover mot Geiteryggen. Også en i vegen inn mot Finse (parallelt) med steinbua, og han mener det er noe/noen ved brua der løypa mellom Raggsteindalen og Geiteryggen krysser Skarvåne. Det er og fine dyregraver i Hivjudalen, langs "den nedre slepa", minnes han, og han forteller at tamreinen forsvant ned langs Hivju en gang og ned i Sudndalen, over oset ved Sudndalsfjorden, altså er det gjerne trekk der opprinnelig. De fleste som er nevnt i dette avsnittet er nok registrert. Gropene Odd nevner på Hivjudalen kan muligens være en forveksling med kolgroper?

- Odd Slåtten (5.8.) tror også at han har sett dyregraver rundt Godfjell, og i trekket mellom Skarvåne og Såteggi sier han en skulle tro at det er noe.
- Odd Slåtten (5.8) forteller at en tamreinskalv falt ned i en dyregrav i ei ur ved Vesletunga. Han blir gjerne med dit en gang.
- Såtedalen – Lil Gustafson har beskrevet ett mulig kvartsbrudd der. Ved Lågheller. Jeg gikk for knappe ti år siden forbi et annet mulig kvartsbrudd der, nærmere Såta. Skal nok kunne finne det igjen ev.
- Sunnhellerene, omtalt i min artikkel i Under Hallingskarvet, har vært i bruk også i tidligere tider. To hellere der er etter hva jeg forstår gravd ut og undersøkt, rundt 1970 eller noe, og etter hva jeg har hørt, fant man kokegroper der. Jeg var ikke klar over det da jeg skrev den omtalte artikkelen. / *mer om dette nedenfor*
- Sunnhellerene – en artikkel jeg fikk på Hol byggearkiv (22.8) beskriver funn i de to undersøkte hellerene slik: "funn av steinalderkarakter" og "kokstein". Hellerene er bare delvis utgravd, så en bør vel være forsiktig med å stimulere til mye besøk der før en vet mer om lokaliteten. PS. Arkeologene benevner hellerene "Geiteryggheller".
- Per Berg (2.8) forteller om tufter etter bosetning oppe på Snebakkberget i Sveingardsbotn, og tilsvarende Øyneslåtta, med bosetning ut på 1800-tallet og Løkeslåtta. De to siste i Sudndalen. Han viser til Holsbøkene. Sander Eggen holder ellers på med å kartfeste og omtale boplasser og støler i Sudndalen.
- Sissel Carlstrøm (e-post 3.8) mener det kan være interessante ting å finne på snøfonner i området, men kanskje ikke i år, med mye snø vestover. Det er ei fonn som burde vært undersøkt i Storfonnøse (Odd Slåtten personlig meddelelse), den er ganske utilgjengelig fra nord.
- Magne Ove Furuset, med nettstedet Geilo i bilder, har lagt ut bilde av dyregrav – og nevner vel at det er flere der – og bogastelle i Såballia v/Geilo (22.5.2004).
- Oddnakk: på en tur på privaten på forsommeren 2012, sammen med Odd Slåtten, såg vi på flere stølstufter og mjølkebåser mellom Store-Leirgrøv og Vesle-Leirgrøv.
- Odd Slåtten (5.8) undrer på om de aldri har fanget rein i groper om vinteren. Ble den skremt, ville den reise tilbake i samme trase og kunne fanges i spadde groper, sier han.
- Petter Braaten (6.8.) mener Hardangervidda fjelloppsyn har registrert dyregraver ved Grytåne mellom Haugastøl og Finse. Det som finnes av kjente registreringer der, er vel de to lenger opp i Lengjedalen. Han jobber i SNO, og sier som vel flere av oss tenker: Riksantikvarens nettsteder viser veldig få registreringer i Hallingskarvet, det finnes mer, og helt sikkert mer å finne.
- Georg Gjøstein bekrefter det Braaten sa (e-post 8.8): "Eg fann 4 graver. 2 bra og 2 i dårleg tilstand. Arbeidde m fjellrevhi den dagen og gjorde ikkje mykje reg av gravene. Meinat dei låg nokså tett." Jeg ber om en ca kartreferanse. Georg sier alle gravene lå på vestsiden av elva.
- Kjell Magne Tangen (7.8.) har vært på Finse i ca 25 år som turistvert, museumsbestyrer, brefører etc. Han nevner Fargernut som landets høgstliggende vokterbolig. En har Rallarmuséet. Mange er interessert i filmen Star Wars, innspilt på Finse. Tangen har guidet entusiaster i terrenget der. Her er nok et større potensial, er vi enige om. Bør muséet ha en nasjonalpark-avdeling? Ulempen er at museet er stengt vinterstid. Det er ellers planer om en fjellhage, i samarbeid med forskningsstasjonen.
- Kjell Magne Tangen (7.8) sier at det fortelles at det tidligere var synlige ledegjerder v/Finsesundet. Disse er ikke lenger synlige pga vannstand og vel telting, altså at steinene er

flyttet på siden de lå så lagelig til. Han sier reinen ofte kommer i Finseskaret, og fikk de presset den ned, ville den nok måtte forbi de omtalte ledegjerdene.

- Kjell Magne Tangen (7.8) sier det ovenfor Hansbu ligger en mulig Lordehytte. Dog, legger han til, fjellstyret mener det er en setertuft. (Knut Medhus (8.8) sier det er en Lordehytte, og viser til Lordens egne brev). Tangen nevner også et læger i Norenut, med fint beite. Tore Bjørge viste han lokaliteten og fortalte om den. Reidar Fønnebø har skrevet om ferdselen over Finse til Sogn/Flåm, forteller han. Også Sigvard Heber, "Da Bergensbanen blev til", skriver om disse driftene, sier han. Dette lægeret ligger nær Rallarvegen.
- Kjell Magne Tangen (7.8.) blir interessert i sagnet om Taugevatn, reinsfangst med tau på vann, og sier det kanskje kvalifiserer til en liten infotavle der?
- Kjell Magne Tangen (7.8) snakker om grunnleggeren av forskningsstasjonen som kjente Finse-samfunnet og tamreinsgjeter Erik Tuftes godt. Samme mann Leiv Sveingard sa er Lordebokaktuell og så veldig godt kjent i fjella her, vel. Eivind Østby.
- Ingar Danielsen (8.8) sier far hans, som er godt kjent i fjella her, har funnet ei dyregrav ved Geiteryggtunnelen som ikke var registrert. Jeg skal be om kartreferanse.
- Bjørn Furuseth (8.8) understreker Nygards verdi, med unik hyttebok mv. Cappelen eier det, han sier gamle Cappelen var rask med å kjøpe seg hallingbunad, og han blåste i posthorn på Haugastøl. Broren P.W. Cappelen skrev en bok om å være "Alene med Vidda". Furuseth sier at Nygard i alle fall i praksis var en skystasjon.
- Om Usteadsfjorden rundt, sier Bjørn Furuseth (8.8) at området er unikt. Han skal være med å lage en skjøtselsplan for området. Han kjenner ellers dyregrava over Perstølen ved Prestholt godt, og svært mye annet i fjella her.
- Bjørn Furuseth (8.8) kommer med opplysninger om to nok ikke-registrerte ting: ei bogastelle på Budalen og minst to dyregraver akkurat vest for elva som går ut fra Tjørngravtjørne (Lille vann) ved Haugastøl.
- Bjørn Furuseth (8.8) Sier steder som "Bestefarhytta" (Skaranden) og "Tvergastein", har blitt mer kjent, dermed har en fått hhv utfordringer som gjenglemte engangsgriller og nye stier. Bjørn har måttet ta med seg flere gjenglemte griller fra "Bestefarhytta", som familien hans i sin tid laget oppunder Skarvet ved Skaranden. Bjørn husker også tilbake til den gang stien opp fra Prestholt var svak og knapt synlig enkelte steder. Nå er trafikken svært stor, vel innpå 500 biler der på de fremste utfarsdagene, og stien har blitt reparert/oppgradert for å hindre erosjon. (PS. Bjørn har også store kunnskaper om dyretråkk etc., men det tilhører naturminner mer enn kulturminner).
- Samtale med Herleik Kvanneberg, Leiv Sveingard, Ingeborg Strid Sveingard og Sander Eggen (9.8) i Sudndalen. Sander har funnet og kartfestet svært tufter i liene i Sudndalen, og han holder på. Tidligere har han utgitt en bok om tuftene i Urundlia og Grønsetlia, og nå er en bok om området fra Grytebrue til Einset i emning. Mange av tuftene må en trække oppi før de er synlige, pga vegetasjon. Han har godt hjelp av å tolke navnet på stølene og god hjelp av gps for å ikke gå i egne spor, når han leter.
- Herleik Kvanneberg, Leiv Sveingard og Sander Eggen (9.8) forteller om tidligere tider, tiden før 2vk var slutt og gjerne før det. Da buførte de på Hivjubakken, som da hadde støl i Ynglesdalen, i mars, slik at dyra kunne gå på skaren innover... Utmarka ble utnyttet fullt ut.
- Leiv Sveingard (9.8) forteller at han brukte Øljuhelleren mye, på jakt og fiske.
- Ingeborg Strid Sveingard og Sander Eggen (9.8) nevner "Olavskilda", fortalt om av Ragnvald Gudbrandsgard. "I skråninga mot Einsetnuten" ved Larsgardsstølen/Minnestølen. Sagnet sier

at Olav den Hellige var forbi der. Herleik Kvanneberg skyter inn at "St. Olavssteinen" jo ligger i området, det pratet folk om før.

- Vi snakker om runde tufter, og Sander Eggen (9.8) undres om ikke tuftene som ble gravd ut ved Vesle-Ola-garden, Strandavatnet, og var spesielt interessante.
- Vi snakker om tamrein og Mikkel Solheim, med samiske gjetere som kanskje ga navnet til Finnebotn på 1700-tallet. Leiv Sveingard (9.8) mener Solheim også hadde beite i Lengjedalen, og sier Terje Sloke på Geilo nok vet mer om den saken.
- Ingeborg Strid Sveingard (9.8) sier Skørø har interessante gjestebøker fra 1901, 1902, 1903, da de var skysstasjon. Bøkene fikk de igjen etter at turistforeningen hadde fått dem til opplysning.
- Før Sveingard overtok, het Sveingardsbotn bare Botn, forteller Herleik Kvanneberg (9.8). Herleik kan så mange stedsnavn lokalt i Sudndalen, som Kvednhusbakken, han peker ... Skal noen registrere flere stedsnavn i området der, bør nok han oppsøkes. Som et PS. nevner han at Ola Slåtten (min bestefar) sveivet lastebilen sin opp en av disse bakkene, med motorsveiva. Han var spesielt sterk.
- Et PS. om stedsnavn: Bjørn Furuseth (21.8) forteller at Bjødnahaugen nær Monsbu/Ørteren på Vidda, er oppkalt etter han sjøl, og altså ikke noe gammelt navn. Men jegere bruker det.
- Et ikke fysisk kulturminne: Da Vidda-reinen invaderte Nordfjella, rundt 1980, dro Ingeborg Strid Sveingard rundt på gardene i Ål og spurte om å få ta tamreinen med utover der. Alle sa ja, forteller hun (9.8).
- Jeg var på befaringsammen med Lars Endrestøl i Rossdalen (10.8). Han viste meg to dyregraver med ledegjerder og ei bogastelle. Sistnevnte er av Odd Slåtten benevnt som heller, på forespørsel. Den ene dyregrava er gjerne den ene Arne Haugen hadde merket av for meg på kart. To dyregraver på nedsida av Rossdalstjørnane, fant vi ikke sikkert, den ene av disse ligger tilsynelatende på kulturminnesok.no. Kjøttgjemme og dyregrav ved Skardvatnet finner gjerne Lars senere. Det samme med bogastelle (muret av Arne Haugen) og dyregrav i halla opp mot Jutulvatnet. Dyregrav i Vasshellerbrotet er registrert på Hol kommunes gamle turkartserie, mener Lars.
- Fangstminner i Rossdalen kan sammen med andre lokaliteter i Bakkahelleren og Vargebotn/Svartevatn nok ses opp mot steinalderboplasser i Vestredalen og ved Kittilsbu/Geiteryggen, skulle en tro.
- På veg opp mot Rossdalstjørnane (10.8) i et område inntil Rossdøla på sørsida, så det ut til å være noen mulige sammenraste dyregraver – og øya i elva ser ut som en mulig boplass.
- Bogastelle ved stein, i Rossdalen, en gammel heller sier Odd Slåtten: UTM 32V 0424547, 6733913 (10.8). Det må kunne tenkes å være et bogastelle opprinnelig, tenker jeg.
- Flott bred dyregrav i Rossdalen, 32V 0424588, 6733818. Fine ledegjerder. Nær omtalte bogastelle. 100 m øst, kanskje. Hvorfor så bred?
- Flott gjenfylt dyregrav. Litt enklere system enn den forrige. Denne ca 100 meter lenger øst, kanskje: UTM 32V 0424726/6733887.
- Lars Endrestøl (e-post 12.8) fant nok ei dyregrav til i området der: "Det var spor etter ledegjerder, og at (skal nok være "ei")attefylt grav. Det var en plass med store fine heller, det så ut som de bare var kasta sammen, der grava hadde vært. UTM 0424454/6733749."
- Det er mange muligheter for "mulige gjenfylte dyregraver" rundt nedre del av det nederste Rossdalstjørnet, men vi valgte å la være å registrere noen slike (10.8).

- Erling Bjørkheim (personlig meddelelse) nevnte for meg at det i ett område i Dagali/Uvdal finnes 117 fangstgroper etter hverandre, et sted kalt Dyregravshallin. Han undersøker ellers om reinen på Sør-Georgia kom fra Hol, ca 1910. Odd Slåtten (personlig meddelelse) har hørt Skurdalen nevnt i den forbindelse, andre kilder sier visst Filefjell osv, sier Bjørkheim.
- Jeg GPS-kartfestet noen tidligere befarte lokaliteter (20.8). Ulvestugu ved idrettsplassen i Hol, målt i gropa lengst mot øst (det er minst én, gjerne to-tre til) UTM 32V 0461062/6719803. "Ulvegraver" i Haugen/Kvammen. En av de fine fremre mot Tverråna: UTM 32V 0459792/6720224. Det er en del steingjerder, tufter og kanskje steinmurte groper der og, på østsida av grusvegen. Krullehaugen låg vel der. Det er groper også ned mot det bolighuset som i dag heter Krullehaugen. Også vest for grusvegen, på en rygg som kommer ned fra Eidsberg, fant jeg tilsynelatende groper: UTM 32V 0459590/6720307. Ei rekke på tvers av ryggen/oppover.
- Flere posisjoner (fra 20.8): Groper ved Gamlestugu på Tverrånslåtta: UTM 32V 0460082/6719985. Like ved: Groprekke ved Jørann Slåtten sitt hus. Få meter fra huset, på østsida. Det kan se ut som at det kan være to rekker med groper der. UTM 32V 0460222/6719942.
- Omtalte Høgehaug, øst for Kjell Slåtten sitt hus: groper som de bak huset hans finnes helt dit bort. Oppe på haugen finnes to store groper, store kolmiler? UTM 32V 0460242/6720038. Og på sørsida av haugen murer, hus eller for å tenke fritt: avlivingskve for villrein? UTM 32V 0460223/6720024. Enda ei kolmile noen meter vest? UTM 32V 0460216/6720064. Og bak huset til Kjell: 0460129/6720068.
- Kjell Slåtten (21.8) sier reinen på Sør-Georgia er fra Opdal renkompani i Uvdal. Han sier reinen på Vidda i dag nok vil ha temmelig lik genetikk med den på Sør-Georgia, pga rømt tamrein på Vidda. Jeg skjønner Kjell slik (en samtale noen dager senere) at årsaken til eksporten fra våre områder, var at skipsrederen var godt kjent i Dagali. Erling Bjørkheim (22.8) tror det er noe i Uvdal-historien, men sier ev. rein fra Uvdal nok forliste, og at det er to stammer på Sør-Georgia, den ene nok fra Filefjell. Dyra er beskrevet i en britisk doktorgrad.
- Jeg har kikket på registreringer i Hallingdalsprosjektet – nummer opp til 200 – i Hol bygdearkiv. Jeg regner med at tall med høyere nr er fra nedre del av dalen. SEFRAK-registreringer har jeg også gløttet på for å få et bilde av hva som er gjort/undersøkt.
- Odd Slåtten (22.8) mener å ha sett groper på veg opp mot Andresstølane ved Hivjudalen nå i sommer. Vel tre stykker. Dette kunne stemt med det Sander Eggen har sagt til meg om at reinen slepte seg ut i lia der da han var yngre, men heller er det gjerne groper etter kull-/jernproduksjon, som Torbjørn O. Moen er inne på i sine meddelelser her.
- Knut Medhus (27.8) forteller meg om lokalhistoriewikier, Gro Vindegg skal være med på den for Ustaoset, som blant annet omtaler kulturminner på øya Digernes og andre steinalderfunn i området.
- Bjørn Kvarstein (27.8) sier det er dyregraver og bogastelle ved Ruken, Ustaoset. Han viser til Terje Vindegg som igjen viser til Gro Vindegg tlf 32 08 83 70 eller Elfrid Tufte Bere.
- Sander Eggen (27.8) forteller han og Herleik Kvanneberg fant St. Olavssteinen denne kvelden seint i august. "... – høg og markant, like i kanten på den gamle vegen midt i Einsetbakkane. Det mest artige var ein hesteko som sto innbanka i ein sprekk høgt oppe på steinen. Denne visste ikkje Herleik om sjølv om den tydelegvis ikkje er av ny dato. Den sat svært godt fast, og det syner tydeleg etter dei harde og mange slaga som er brukt for å slå han inn. Tok ein liten runde i næraste område med tanke på ei kjelde, men dette blir nok som nåla i høystakken.

Det var ikkje noko vass-sig i nærheita. Slik Rangvald Gudbrandsgard meinte, så skulle denne være lenger inn, -innafor krysset til R.dalen." UTM 32V 444305/6727426. De fant også ei kullgrop like bak steinen.

- Einar Berg (29.8) beskriver en gammel gjeterhytte, tufter, ved Naustrandestølen på Byrkjedalen, med utsikt mot Revufonnbotn i Hallingskarvet. 200 m vest for steinbua "synst" der.
- Han beskriver ei dyregrav, eller kanskje er det et bogastelle, aust for Revufonnbotn, den ser ut til å være registrert på kulturminnesok.no. Einar Berg vet at andre har GPS-festet den, så en kan ev. dobbeltsjekke. Han har også hørt om rester etter ei kirke inne i Baklie (av Sissel Mjelde som etter sigende hadde det etter far sin). Jeg sjekker med Sander Eggen, i første omgang.
- Sander Eggen (29.8) " Når dette kjem på bane blir eg sittande med ein følelse av at eg kanskje har høyrte eller lese om nokon som meinte det kunne ha vært ei kyrkje einstads i fjellet. Eg greier ikkje å huske staden, men det kan ha vært Bakli/Byrkjedalen eller Faugeli /Raggsteidalen." Han undersøker mer...
- Torstein Seim (30.8) skriver: "Du har ei dyregrav i skaret mellom Godfjell og Storefonnnosi, ei på sørspissen av Godfjell, ei i nuten opp mot Sundhellerskarvet frå Geiteryggen og ei i nordhalla opp for tjødna i Rossdalen." Disse to første har nok Odd Slåtten også vært inne på, men nå kan vi nærme oss en GPS-registrering. De to siste er nok registrert og/eller omtalt i forbindelse med dette området i dette materialet. "'Saltvegen"/stigen opp Sandbekkhyllene og vestover over Rossdalen burde vel med og likeeins stigen over Geiteryggen opp Skreppesteinsbotn og vestover", skriver han videre. Mht den siste ferdselsvegen, kan vi se i materialet til Aurland fjellstyre, på hva som står der om den og andre veger øst/vest.
- Torstein Seim (30.8) sier: "Ser ein stad du skriv om Ulvestugu ved idrettsplassen. Etter namnet trur eg det må ha vore fangstgrav for ulv. Gommo fortalte at ho kunne hugse at det vart organisert manngard med bråk og skråll for å drive ut ulven av bygda som då var til stor skade for buskapen. Kor effektivt det var kan ein vel undre seg på!" og: "Fann eitt jarnvinneanlegg nord/ned for Melset på Holsåsen som Pedersen har sett på og som eg fekk sendt kolpøve som vart datert til mellom år 1300 og 1410. Ca. 20 kullgroper i området. Av slikt er det mykje."
- Jeg var innom for å se på St. Olavssteinen (1.9). Jeg så gropa Sander Eggen har beskrevet rett bak steinen. 5-7 meter øst for gropa ligger det noe som kan være en beskleden, muret kilde. Men, kanskje er det som det er sagt før, slik at kilda ikke ligger ved steinen, men noen hundre meter fra den eller mer. Jeg så også en grop noen titalls meter lenger vest. Det kan godt være kullgroper, eller ev. dyregraver ettersom reinstrekket er i nærheten.
- Mer om Vierbotn: Jeg var forbi der igjen(1.9) – og kikket mer på kulturminnene der. Vi har tidligere omtalt tufter på begge sider av grusvegen til Geiterygghytta, der den tar av øst for vannskillet. Vi har også omtalt mulige stolpefester på vollen øst for grusvegen. Der er og et langt steingjerde. Nedenfor steingjerdet, ser jeg steiner i formasjon. Tre og tre steiner inntil hverandre, på rekke nedover. På nordsida av vegen ligger ei av de omtalte runde tuftene. Ser vi rester etter et fangstanlegg for villrein, kanskje med avlivingskve, eller er det driftekarer eller tamreinsgjeterer som har hatt hegner og læger der? Eller litt av alt? Nærmere om turen der sist (1.9):
- Vierbotn – jeg fotograferte og GPS-festet (1.9) en av steinringene/stolpefestene som ligger på rekke rett øst for grusvegen: UTM 32V 0425806/6730726. Det er også noen steinhauger

som kan se ut som små tufter. En skal heller ikke se bort fra at moderne telting kan sette spor, men det virker tvilsomt at det skal kunne være en hovedforklaring her.

- Rett vest for grusvegen, ei 20-30 meter lang tuft eller lignende. UTM 32V 0425771/6730765. Flere mindre steinformasjoner/tufter noen små meter fra denne.
- Nede på vollen i Vierbotn, vollen er øst for grusvegen: tre og tre steiner inntil hverandre, to meter imellom hver gruppe. GPS: UTM 32V 0425840/6730657.
- Jeg registrerte også (1.9) gjenfylte dyregraver, sør for elva mellom Vierbotn og Kittilsbu. I dyretråkket. En eller to stk ligger inntil hverandre: UTM 32V 0425780/6730206. og litt lengre opp, en til, den er tydeligere/en sikrere observasjon: UTM 32V 0425720/6730125. Den er nok omtalt andre steder, etter hva jeg forstår.
- (2.9) Dagen etter ser jeg en kjøttkjeller eller lignende på nordsida av grusvegen, ovenfor Sunnhellerne mot de små tjørnene ved Geiterygghytta.
- Torstein Seim (3.9) kommenterer mine bilder fra Vierbotn: "Er det rester etter ett drivfangstanlegg eller kan det ha noe med innhegninger for bufe eller tamrein å gjere? Jon i Botten hadde jo bruket sitt der samlekevea og hytta ligg ved Urevassfjorden i dag. Slo til og med på Kitilbuflaten blir det sagt! Huset for jo like på isen i ei snøskrie ein vinter. Flutte vel då lenger nord og ned der den gamle bua no står med solid mur ovanfor. Fann navnet til lensmann Tvedt innrissa på dørstolpen frå hans glansdager i ungdommen sikkert på jaktur med årstal."
- Torbjørn O. Moen (3.9) har fortalt mye fra Hivjudalen. Han beskriver dyregraver som på kulturminnestatus.no ser ut til å kunne være registrert som Bukkehallistølen og Såtebotn. Eller er det en mulighet for flere posisjoner her, i nærheten av hverandre? Gropa vest for Såtebotn, som Torbjørn beskriver ved slepa der, er ei groprekke, som strekker seg nedover mot Hivjudalen. Minst fire dyregraver. Dette er gjerne nye opplysninger. Noen steinkast nærmere Såtebotn, ved Storeurde, ligger jakthytta hans, og den er interessant. Den står nemlig på murer som var der, gamle murer etter andre veidefolk ventelig. Og, ved Langeberget, rett øst for dette, ligger en annen gammel tuft, en liten steinbu om en legger noe over som tak, som Goffa hans gjorde når han ville sove der. Goffa hans sa at dette var en gammel boplass, ikke noe etter gjeterguttene i området, men etter veidefolk. Torbjørn kaller det "Langeberg-muren". Torbjørn kjenner godt til flere av de gamle stølene som er registrert omkring på Hivjudalen.
- Nede i lia, der vegen flater ut vestover, om du går opp mot Hivjudalen, ligger ei jernvinne som nok har vært ganske stor. Odd Slåtten nevnte nok også denne et annet sted i teksten her. Torbjørn har funnet mye slagg i vegen der. Og ved Hivjudokki er det ei kolmile. Jernet reise de gjerne vestover med? undrer Torbjørn. Når du kommer opp på Hivjudalen, er det også ei kolmile der, forteller han.
- Goffa til Torbjørn sa at murer på Hivjudalen var etter tamreindrifta. Dette er vel det samme Kulturminnerapporten om nasjonalparken i sin tid sa. Torbjørn mener bosettinga på idylliske Hivjudalen må være veldig gammel – vel steinalder?
- Torbjørn O. Moen (3.9) bidrar også med opplysninger fra Geiteryggen-området. Det er en steinmur på venstre side av vegen når du kommer opp til det "store" Vasshellertjørnet. Lengre mot vest, låg den nå neddemte Vestredalshelleren, der har Torbjørn vært på fisketur som ung, han husker den. Sjølve Vasshelleren, mener han kan være den undertegnede har beskrevet, beliggende mellom Vasshellertjørnet og Vestredalsvatnet. En kan også tenke at

hellerne øst for Geiteryggen eller ved Vestredalsvatnet, kan være Vasshelleren?

Aurlendingene sier Vasshellerskarvet om Sunnhellerskarvet.

- Inne i sjølve Bakkahelleren, ikke hyttene altså, står det Solheim og et årstall i taket, sier Torbjørn O. Moen. Sikkert etter tamreinmannen Mikkel. Odd Slåtten har ei steinhelle fra den samme helleren, med noen bokstaver og tall på.
- Mange navn blir borte på nye kart, mener Torbjørn O. Moen. *Kan dette gjøres bedre?*
- Undertegnede har registrert mange "nye" groper vest i Holsbygda i sommer. Også på moene i Hovet er det "høl i høl", sier Torbjørn O. Moen (3.9). Helst kullgroper, men også dyregraver? Folk fylte gjerne søppel i slike høl før i tida, forteller Torbjørn.
- Opp imot åsen nord for Hovet, for eksempel ova Grøvo, er det tuft på tuft som ikke er nevnt i Holsbøkene og andre kilder, forteller Torbjørn O. Moen (3.9). Spennende muligheter for den som vil og kan gjøre en registreringsjobb.
- *Torbjørn O. Moen (17.9) varsler at han vil komme med flere opplysninger/vurderinger om det vi pratet om her. Altså får vi fra han, og sikkert fra andre, opplysninger som kan inspirere nye prosjekter...*
- Sander Eggen (8.9) har mer nytt om kyrkjer og kilder i Sudndalen/Strønde: Kyrkje i Baklie: "Har snakka med mor, tante Sissel (Mjelde) og Gunnar Veslegard om dette. Alle desse har frå samme kilde; Sander Veslegard, høyrte snakk om at det skal ha vært ei kyrkje i område Baklie. Nærmere bestemt i Bakåsen som er området mellom Byrkjedøla og Faugeliåne innafor stølen Baklia. Mor hadde ei meining om at det skulle ha vært "synst i Bakåsen". Ho kunne minnst at ein av Reinton-karane hadde vært innoft i Baklie for å få meir greie på dette, men "han far var no ikkje der på stølen akkurat då, og ho mor visste ikkje kor dette skulle vera". Sissel hadde oppfatta det som at faren var overtydd om at kyrkja virkeleg hadde vært der, men han visste nok ikkje kor, for dei hadde fått beskjed om å halde augene åpne om dei skulle finne "tomta" (!) Ingen har nokon meining om kvifor Sander Veslegard trudde dette eller kvar han hadde det frå. Sissel hadde nevnt kyrkja til Rangvald Halvorgard, men "han berre blæs no tå det han, ..." gjengir Sander, som selv tror mer på at det ev. er en førkristen lokalitet.
- Om St. Olavkilda forteller Sander Eggen (8.9) "Då eg svala med tante Sissel fortalde ho om ei gong dei skulle innover til stølen (dei gjekk inn Einset-Kalken-Tronsgard og båt derifrå). Far hennar hadde då peika ut ei grov som kryssa vegen "like etter søre-Larsgardstølen, før dei siste bakkane opp til Kalken". Vatnet i denne grova skulle vera "hellig og helbredande". Eg kjørde sporenstreks til Kalken, og gikk etter gamlevegen tilbake for å sjå etter bekkar. Fleire stikkrenner, men ikkje nokon tydeleg grov før eg var komme litt sør for Larsgardstølen. (Einsetnuten ligg jo rett ovafor, så det blir ikkje noko stort nedslagsfelt for vatn). Eg følgte denne sildrebekken oppover, etter eit stykke 100-150m gikk vatnet stykkevis under steiner til eg kom opp i botnen på eit lite dalsøkk. Her vart det brått brattare, og det såg det ut som vatnet kom rett ut frå bakken under ein stein. Ovafor såg det ut som tørt terreng og eg høyrde ikkje sildring eller klukking der. Mørket kom på meg, så eg fekk ikkje undersøkt lengre opp. ... Eg trekke ingen konklusjonar, men dette kan kanskje vera ein variant av St. Olavskjelda?" undrer Sander.
- Undertegnede var på sauesank i Raggen (8.9). Gikk opp til Bjørnabulægeret og vidare opp langs elva før vi dreide østover og ut Raggen opp mot Hyllun, så ned og østover nord for Embretstøltjørne— og ned til Øynan. Såg noen fallgevirer utover mot Raggen, og både opp slepa mot Bjørnabu, oppover langs elva ovenfor der, og utover mot Hyllun/Raggen, var det plasser en kunne tenkt seg å se nærmere på i tilfelle det var snakk om attfylte dyregraver

eller bogasteller. Ned mot Embretstøltjørne tråkket noen oppi store murer inne i vieren, skjønte jeg det rett. Etter støler el.

- Sigbjørn Gurigard (8.9/9.9) sier at de gamle sauesankerne kalte grustaket ovafor Øynan for slakteplassen, og viser til Johannes Gjerstad, Olebjørn Foss og Magne Haugen om en vil videre i denne (tamreins-)/kulturminnetematikken rundt Haugastøl/Øynan.
- Odd Slåtten (9.9) sier at ved Ruken slaktet de bukk om høsten. Det var en støpt platting der. Simleslakten i nov-des var på vollen i Øynan. Odd dreiv med rein på 60-tallet. Noen tiår før, var det tamreindrift ved Haugastøl.
- Undertegnede sin hytte ved Geiteryggen/Sunnhellerskarvet og gjeterhytta i Bakkahelleren er kulturminner knyttet til tamreindrift mv. Førstnevnte var jakthytte ved Volavatn før 1960 og gjeterhytte ved Geiteryggen etter det.

-

Bilde: En steinring – de ligger på rekke i Vierbotn (1.9.12).

Bilde: tre og tre steiner på rekke i Vierbotn. 2 meter mellom gruppene (1.9.12).

Bilde: 20-30 meter lang tuft? I Vierbotn, Hol (1.9.12).

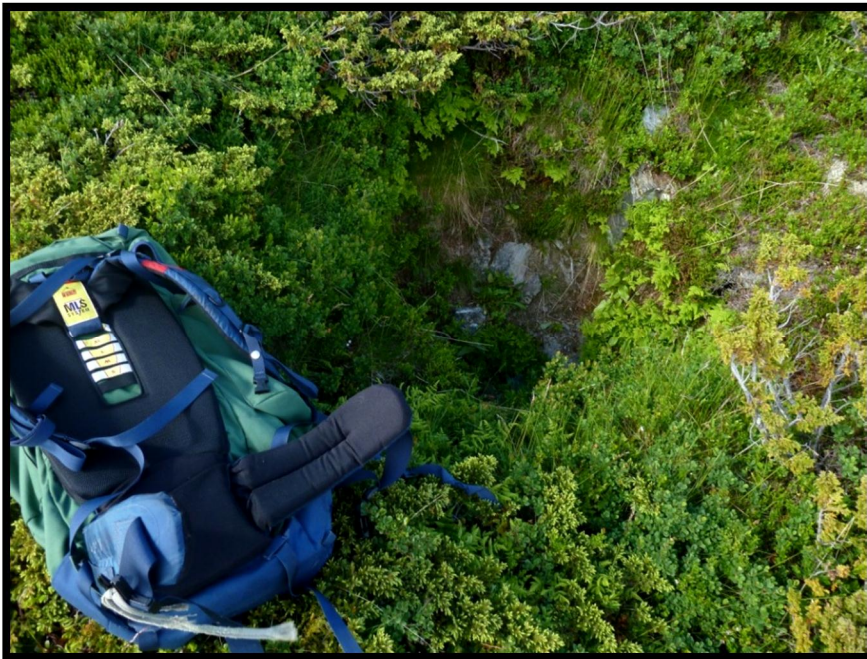
Bilde: St Olavssteinen i Einsetbakkane, Sudndalen. Foto: Sander Eggen.

Bilde: St. Olavssteinen i Einsetbakkane, Sudndalen. En hesteko er hamret inn i steinen. Foto: Sander Eggen.

Bilde: Arne Haugen ved grop i et felt vest for Tverråna i Hol (3.8.12), etter sigende ei ulvegrav. Arkeologen Jostein Bergstøl (21.8) ser på bildet og sier den er liten, og nok heller en ordinær fangstgrav. Det er svært mange groper som dette i vestre del av Holsbygda, mange er nok groper for villreinfangst, tror undertegnede.

Bilde: Grop i Urvassbotn i Hol (20.7.12). Sannsynlig del av et større fangstanlegg.

Bilde: Veldig bred og fin fangstrop med ledegjerder. Lars Endrestøl i Rossdalen (10.8.12).

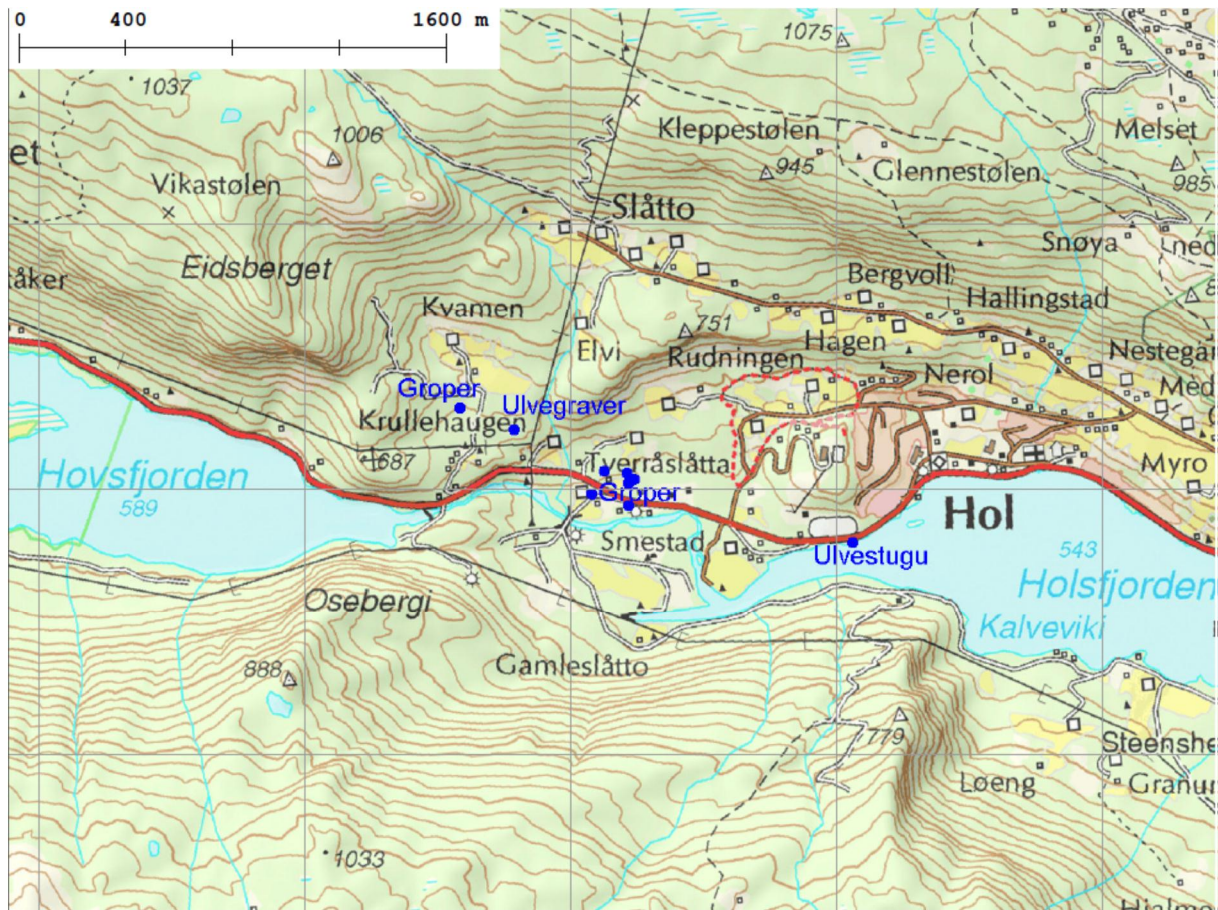
Murer, gjerne et bogastelle, ved stien/tråkket. Fra Budalen. Foto: Bjørn Furuseth.

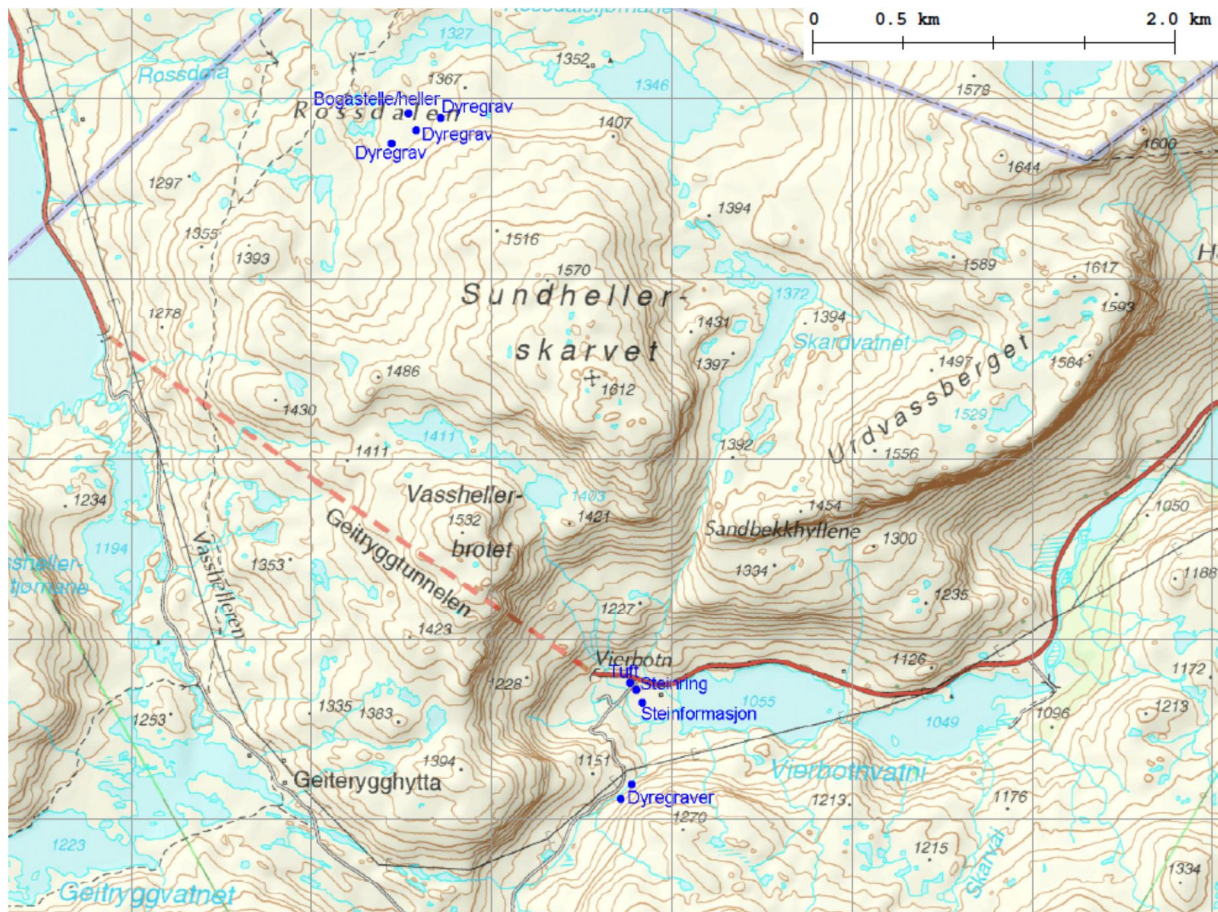
Bilde: Grop i mulig fangsrekke ved hus bygget av Jørann Slåtten. Ved FV50 (20.8.12).

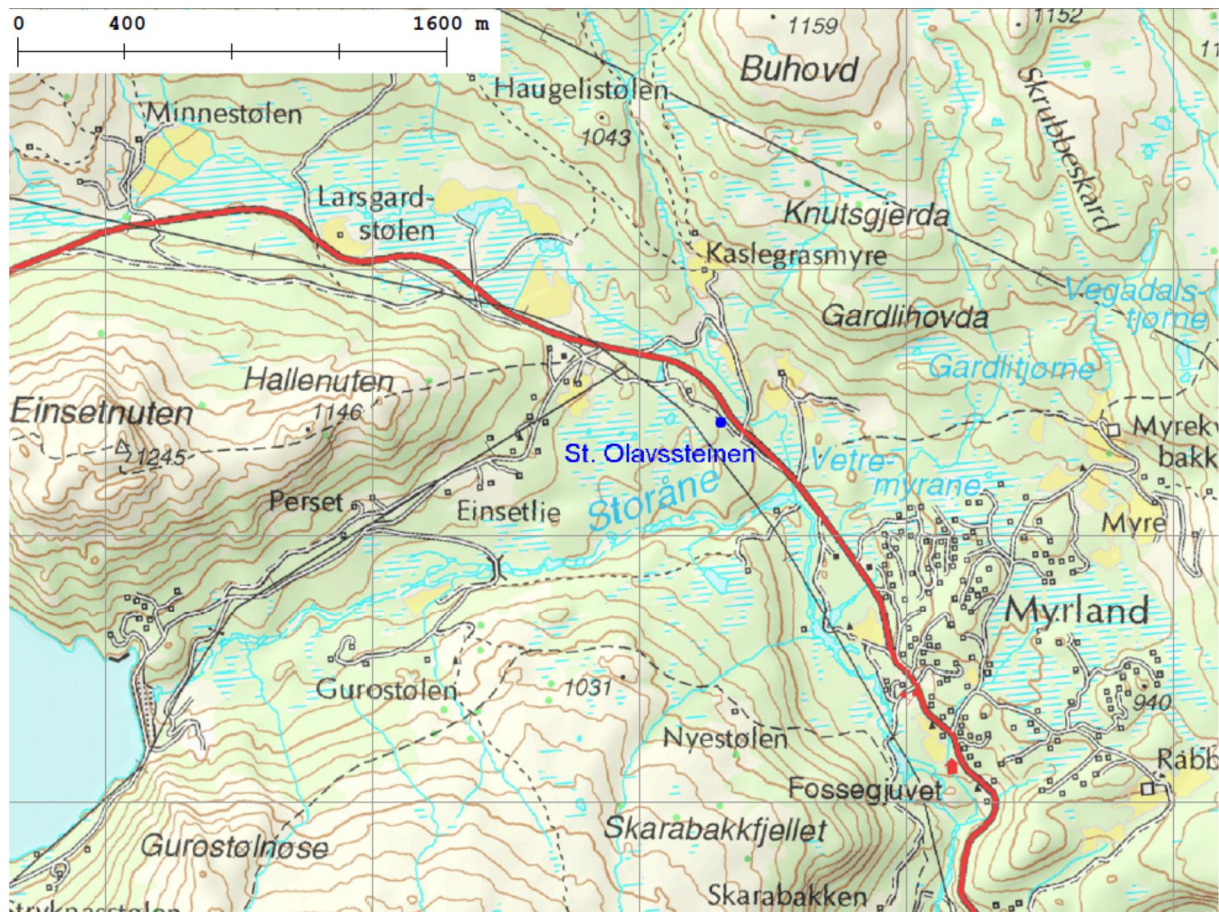
Bilde: Svær grop, vel en kolmile, ved Høgehaug/Kjell Slåtten (20.8.12).

Bilde: Disse gropene, en del av dem gjerne dyregraver, ligger i en trase reinen skal ha brukt.
Kartbistand fra Asle Feten/Hol kommune.

Bilde: nye registreringer i Rossdalen og Vierbotn. Kartbistand fra Asle Feten/Hol kommune.

Bilde: Herleik Kvanneberg og Sander Eggen fant St. Olavssteinen i sommer. Kartbistand fra Asle Feten/Hol kommune.

Ola Vaagan Slåtten

10.7.2012/11.7.12/2.8.12/20.8.12/23.8.12/30.8/5.9.12/**17.9.12**

Litteratur-/kildeliste

Barth, Edvard K., *Fangstanlegg for rein, gammel virksomhet og tradisjon i Rondane*, 1996

Berg, Per *Samtaler* 2012

Berg, Einar *Samtale* 2012

Bergstøl, Jostein *Samtaler/e-poster*

Bjørkheim, Erling *Samtaler* 2012

Bloch-Nakkerud, Tom, Lindblom, Inge *Far etter folk i Hallingdal: på leiting etter den eldste historia*, Buskmål, 1994

Braaten, Petter *Samtale* 2012

Buskerud fylkeskommune, brev med *Prosjektbeskrivelse for kulturminneregistreringer i sammenheng med forvaltningsplan for Hallingskarvet Nasjonalpark*, 20.6.2005

Brusletto, Sigmund *Samtaler* 2012

Carlstrøm, Sissel *Samtaler og e-poster*

Dalen, Harald *Samtale* 2006

Danielsen, Ingar *Samtale* 2012

DNT, Ugland IT, *Finse turkart*, ajourført 2010

DNT, Ugland IT, *Hallingskarvet turkart*, ajourført 2008

DNT, Ugland IT, *Skarvheimen – Aurlandsdalen turkart*, ajourført 2010

Eggen, Sander *Samtaler og e-poster* 2012

Eggen, Sander *Upublisert materiale* 2012

Endrestøl, Lars *E-poster* 2012

Ferdsl i Nordfjella sommeren 2010, NINA Rapport 703 2011

Forvaltningsplan for Hallingskarvet nasjonalpark og Finse biotopvernområde, 2010

Furuset, Bjørn *Samtaler* 2012

Gurigard, Sigbjørn *Samtaler* 2012

Gustafson, Lil *Arkeologiske registreringer i Flåms- og Undredalsvassdraget*, Bergen 1982

Gustafson, Lil, Heibreen, Tom og Martens, Jes (red) *De gåtefulle kokegroper*, Oslo 2005

Hallingdalsprosjektet, *boks* med prosjektbeskrivelser og kart med registreringer ca opp til nr 200. Hol Bygdearkiv.

Haugen, Arne *Samtaler og befarings* 2012

Heber, Sigvard *Da Bergensbanen blev til*, 1924/2004.

Historisk Museum, Universitetet i Bergen og Universitetets Oldsaksamling, Oslo. *Arkeologiske undersøkelser ved Aurlandsvassdraget i Hol, Buskerud og Aurland, Sogn og Fjordane*, 1967. Utført av de arkeologiske museers registreringstjeneste. (Artikkel).

Hol Bygdearkiv v/Bjørn Furuset

Hol kommune sine nettsider: www.hol.kommune.no

Hol kommune lokalhistoriewiki http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Forside:Hol_kommune

Indrelid, Svein *Arkeologiske undersøkelser i vassdrag*, Riksantikvaren 2009

Knudsen, Per Aksel *E-poster* 2012

Knudsen, Per Aksel *Verneplan for Hallingskarvet, Hallingskarvet som villreinhabitat*, Rapport nr. 4 – 2003

Kvammen, Asbjørn *Samtale* 2012

Kvanneberg, Herleik *Samtale* 2012

Kvarstein, Bjørn *Samtaler* 2012

Mathiesen, Per Olav og Andreassen, Toril, *Spor fra gamle fangstmarker*, Rendalen 2009. Bl.a. om dyregraver og andre fangstanlegg i Sør-Norden.

Medhus, Knut *Lokalhistorisk vegvisar for Holsbygda, Mogrenda, Vestlien og Holsåsen* 1999

Medhus, Knut *Samtaler og e-poster*

Mimir AS, *Forprosjekt Villrein som reiselivsattraksjon* 29.9.2011

Moen, Torbjørn O. *Samtaler* 2012

Nerol, Erling *E-poster* 2012

Reinton, Lars og Sigurd, *Holsbøkene*

Riksantikvaren, databaser: *Kulturminnesøk og Askeladden*

Riksantikvaren, *Kulturminner i kommunen. Håndbok for lokal registrering*, 2011

Roland, Hilde og Knutsen, Anne Merete *Verneplan for Hallingskarvet, Deltema: Kulturminner*, Rapport nr. 5 – 2003

SEFRAK-registreringer fra Hol bygdearkiv

Seim, Torstein *E-post* 2012

Skjerdal, Harald *E-post 9.8*, 2012

Slåtten, Kjell *Samtaler*

Slåtten, Odd *Samtaler*

Slåtten, Åsrunn Vaagan *Samtaler*

Sogn og Fjordane fylkeskommune, brev til kommunene om *Prosjektet Gamle ferdslveggar og friluftsliv*, 7.10.2002

Sveingard, Ingeborg Strid, *Samtaler* 2012

Sveingard, Leiv *Samtaler* 2012

Tangen, Kjell Magne *Samtaler* 2012

Under Hallingskarvet, artikler om kulturminner (Ola Vaagan Slåtten) og fururota på Hallingskarvet (Knut Medhus), 1. Årgang – 2005

Under Hallingskarvet, artikkel om jakthytte ovenfor Perstølen (Tom Furuseth), 3. Årgang 2007

Undervisningssenter for natur og kultur, Finse. *Finsefjell. Historia frå steinalderen til i dag*, 1999

Ustaoset lokalhistoriewiki <http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Ustaoset>

Villreinen 2010, bl.a. om Sumtangen (Svein Indrelid) og dyregraver ved Hovdestølen, Ustedalen/Ustaoset (Per Jordøy mfl)

Villreinen 2011, bl.a. artikkel om *Fangstminner i Nordfjella*, av Per Jordøy mfl.

Villreinen 2012, bl.a. artikler om samer i Finnebotn og andre steder i artikkelen *Tamreindrift og samisk påverknad på Hardangervidda*, av Kjell Bitustøyl. Også en artikkel om villrein og verdiskaping, av Hans Olav Bråtå.

Villreinen i Nordfjella, Status og leveområde, NINA Rapport 634 2011

Ekskursjoner i forbindelse med prosjektet:

Ulvestugu, vadestedet mot Stad, Holsbygda (20.8), (3.9)

Finsetur (7.8)

Befare/registrere diverse dyregraver/hellere i Rossdalen (10.8)

Befare/registrere groper, bl.a. mulige ulvegraver, i Djupedalen, Holsbygda (3.8),(20.8)

... en del andre steder besøkt fordi jeg uansett var i området...

Mulige senere ekskursjoner:

Snøfonnsarkeologi, Storfonnosi

Se etter "Rota på Hallingskarvet"

Sjekke div. nye opplysninger Hivjudalen

Befaring Bakkahelleren, heller/dyregraver

Litteratursøk i materiale hos Aurland fjellstyre

Prestholt/Perstølen – sti og dyregrav, støler

Befaring til dyregrav(er) ved Vesletunga, med Odd Slåtten

Baklid/Baklie – (kyrkje)ruiner

Einsetnuten, dyregrav

Se etter kulturminner i området Haugastøl/Raggen/Øynan.

Registreringer i Kulturminnesøk

Sissel Carlstrøm (e-post) peker på nytten av å få sjekket kartkoordinatene til tidligere registrerte kulturminner og få registrert nye i Kulturminnesøk. Jeg har lagt følgende data inn i basen Kulturminnesøk.no, ser de fremdeles ikke er med på kartet der i skrivende stund:

- Groper ovenfor Tverrånslåtta i Djupedalen, Hol (2.8)
- Ulvestugu ved idrettsplassen, Hol (2.8)
- De to røysene i Vierbotn, Hol (2.8)
- Opplysning fra Erling Nerol ang påstått ulvestugu ved Moslåttvegen, Hol (2.8)
- Fangstgroper vest for Tverråna, (Haugen) Hol (3.8)
- En dyregrav som ligger midt i turstien om en bestiger Blåbergi i Hol østfra (3.8). Siden den ligger nesten på toppen av den første bratta, ligger den altså svært høgt. Opp mot 1700 moh. Den er for øvrig skadet av varding, men var gjerne fylt igjen før det. Hallingdalsprosjektet registrerte ingen fangstgroper over 1600 moh, sier boka som oppsummerte prosjektet ("Far etter folk i Hallingdal").
- Registrere gropene ved Jørann-huset i Djupedalen?
- Feilregistrerte kolmiler ved Moslåtta?
- Registrere tre fangstgraver i Rossdalen + heller/bogastelle?
- Registrere flere steinringer etc. i Vierbotn?
-

Videre "Steg"?

- kartfeste flere av posisjonene
- befare flere av posisjonene for å vurdere, se sammenhenger, etc.
- vurdere/tegne ut flere av posisjonene – ved arkeolog
- legge flere av funnene inn i databaser som Askeladden og Kulturminnesøk
- skrive flere kulturminneark/faktaark
- lage flere kart/temakart
- beskrive mer hvordan nye funn beskrevet her kan endre/fylle ut bildet av næringsstrukturen i området for tusen år siden

- intervju flere av kildene, noen kanskje også med "tape". Jeg fikk bare snakket med en del av mulige kilder. Johannes Gjerstad og Brita Kvarstein hadde eksempelvis vært interessante å snakke med, for å få belyst Ustaoset-/Raggen-/Haugastøl-området bedre.

- kartlegging av flere ikke-fysiske kulturminner, som gode historier og hendelser (som eksport av tamrein til Sør-Georgia...)

- snøfonnsarkeologi og andre feltoperasjoner

- Forankre denne rapporten og denne type arbeid ytterligere hos Bygdekvinnene, historielaget, skolene og kommuneadministrasjonen. Hvordan kan for eksempel kommunene som samfunnsutviklere, nytte seg denne rapporten?

Undertegnede har ellers under planlegging et kulturminneseminar på Krækkja neste august. Det kan være relevant, ikke minst fordi vi planlegger et samfunnsperspektiv.

Til opplysning: jeg har meldt fra om prosjektets arbeid til den lokale arkeologen Vanja Tørhaug, mob 952 05 270 (27.8)

Mulige lokale kilder, noen av dem kontaktet:

a) Magne Ove Furuseth, hele området

b) Tom Furuseth, hele området

c) Bjørn Furuseth/Hol bygdearkiv, hele området *Kontaktet*

d) Sigmund Brusletto *Kontaktet*

e) Odd Slåtten, hele området *Kontaktet*

f) Kåre Hallingstad, hele området

g) Ola Ruud, Strandavatn/Strønde

h) Knut Sveinunggard, områdets sørligste deler

i) Knut og Osvald Medhus, hele området *De kjenner til arbeidet*

j) Ivar Haugen, hele området

k) Svein Larsgard, Hovet, Gurostølen og hele området

l) Torbjørn O. Moen, Hovet, området Hivjudalen, Bukkehallin. *Kontaktet*

m) Sander Eggen, Sudndalen *Kontaktet*

n) Sissel Mjelde, Sudndalen *Kontaktet Sander Eggen*

o) Herleik Kvanneberg, Sudndalen, hele området. *Kontaktet*

- p) Kåre Vindegg, Ustaoset *Kontaktet Viste til Reidar Lislegård*
- q) Erling Nerol og foreldrene Åshild/Knut *Kontaktet Erling*
- r) Pål Villand, Raggsteindalen
- s) Leiv og Ingeborg Strid Sveingard, Sudndalen *Kontaktet*
- t) Arne Haugen, Hol (reinstrekk i Holsbygda) *Kontaktet*
- u) Reidar Lislegård, Ustaoset *Kontaktet Viste til Bjørn Kvarstein*
- v) Oddvar Vindegg, Ustaoset
- w) Bjørn Kvarstein, Ustaoset *Kontaktet*
- x) Per Aksel Knudsen, hele området *Kontaktet*
- y) Arne Mørk, fjellområdene på nordsida av Hallingskarvet
- z) Arne Fred Hallingstad, fjellområdene på nordsida av Hallingskarvet
- æ) Kjell Magne Tangen, Finse, Rallarvegen etc. *Kontaktet*
- ø) Ivar Hognerud, alle fjell
- å) Johannes Gjerstad, Ustedalen, området Raggen (ev. Magne Haugen, Olebjørn Foss).
- aa) Brita Kvarstein, Ustedalen, området Haugastøl
- bb) Gro Vindegg, Ustaoset

Kilder vi innledningsvis i prosjektet snakket om:

Dette var mulige kilder vi snakket om innledningsvis i styrings-/referansegruppa, den endelige litteraturlista ble til undervegs:

- a) Navneinnsamlingene, jeg selv gjorde en del i Skurdalen, samt under Oddnakk, kan være et sted å hente noen tips. Men kanskje ikke i denne omgang.
- b) Kulturminnesok.no er et nyttig nettsted.
- c) Lars Hallingstad, lydbåndsamling fra 50-åra, Ål bygdearkiv (Oleivsgard) – kanskje er særlig denne type kilder interessante mht å få inn gode historier omkring kulturminner
- d) Paul Breiehagen har skrevet om Strandafjorden/Strandavatnet
- e) Hallinglaget i Amerika har publisert mange relevante publikasjoner/periodika
- f) Riksantikvarens hjemmesider, om lokal kulturminneregistrering.
- g) NINA-rapport ifb regionplanen nå.
- h) Villreinen 2010, 2011 og 2012.
- i) Under Hallingskarvet, bl.a. undertegnede om kulturminner, 2005.

Mulige kulturminneark/faktaark fra prosjektet

- a) **Lordehyttene** i Folarskardet og Bakkahelleren – og Lordene
- b) Dyregraver, som den ved Perstølen (bruke historie om Endre i Lund?)
- c) Sumtangen/Krækkja

d) Nygard

- e) Strønde/Strandavatnet

PS. Bildene på faktaarket om Lordehytta, kan en ventelig erstatte med bilder fra bokprosjekt/Bygdemarkiv.

FAKTAARK:

Nygard ñ garden høgest til fjells

Nygard ved Haugastøl var for noen tiår siden Norges høgstliggende gard i drift - beliggende 1010 meter over havet. Tunet er i dag skilt fra slåttelandet på grunn av traseen for jernbanen. Spannende historier sitter i veggene på Nygard. Hør bare:

Her inne, ved det vakre bregrønne Nygardsvatnet, holdt familiene til gamle Tolleiv og sønnen Ola til. Her hadde de hest, kyr, sauer og geiter ñ ja, til og med høns. De fangstet ryper, fisket ørret og skjøt villrein. Viltet kunne de selge nede i bygda ñ og mjøl og kaffe tok de med heimover. Ola forfrøs seg ille på reinsjakt i ungdommen. Helsa var ikke den samme etterpå. Han vart gift med dattera fra den øverste garden i Flåmsdalen, Kårdal. Dette kom i stand fordi gamle Tolleiv ofte jaktet rein oppunder Hardangerjøkulen sammen med bonden Gjert fra Kårdal. En gang ble de enige om at deres håpefulle, Ola og Sigrid, skulle gifte seg. Så en dag tok Gjert med seg Sigrid og en melkeku som medgift, og bega seg over fjellet til Nygard. Ola og Sigrid ble senere viet i Gjeilo kirke ñ til rette ektefolk å være.

På Nygard dyrket de poteter. Men dette kunne slå feil, og da var naturen god å ha. Jakte gjorde de også vinterstid, om matlageret skrantet. Da Bergensbanen ble aktuell, bygde Ola en toetasjers bygning på garden (se bildet), ment for utleie til jernbanefolka. Før det måtte vegfarende som trengte det, losjeres inn i den vesle stua på garden. Dette gjaldt for eksempel

de som ville gå den robuste varderuta over til Eidfjord, etter at den var på plass midt på 1800-tallet.

På grunn av Olas skrantende helse, solgte familien garden til bokhandler Cappelen og flyttet nedover på Østlandet. Det ble for langt unna fjellet, så de flyttet opp igjen, til Ustedalen. Senere flyttet de imidlertid fra fjellbygdene for godt. Cappelen bygde ny låve (se bildet forrige side) og nytt bustadhus til forpakteren til venstre for den.

Nabogarden Fjellberg ligger omtrent der Rallarvegen starter, mellom Haugastøl Turistsenter/Riksvei 7 og Nygard. Den flotte fjellgarden eies av Hol kommune. Steinbua på garden er fra 1700-tallet. Fra 1824 til 1874 hadde de to gamle gårdene samme eier. Også på Fjellberg dyrket man poteter, samt neper.

På Fjellberg vokste ei lita jente opp. Seks år gammel skulle hun ned i bygda for første gang. Da hun fikk se bartrærne i Ustedalen, utbrøt hun: ñ Nei se, hvor stor brisk det vokser her!

Fakta om Hallingskarvet nasjonalpark: Hallingskarvet nasjonalpark og Finse biotopvernområde ble opprettet av Kongen i statsråd 22.6.2006. Nasjonalparken er på omlag 450 kvadratkilometer, der 49 prosent er statsgrunn. Også biotopvernområdet på omlag 6,7 kvadratkilometer er statsgrunn. Vernet skal sikre landskapet og plante- og dyrearter i Hallingskarvet.

Hallingskarvet er et stort, særmerket fjellområde med få tekniske inngrep. Her finnes viktige verdier knyttet til geologi og landskapsform. En kan lese den geologiske historien i området tydelig i landskapet. Vernemotivet er også å sikre verdifulle vassdrag, blant annet flere som allerede er vernet mot kraftutbygging, og å ta vare på kulturminner. Dette er de harde fakta fra offisielle nettstedet.

Se foto over: Nygard er en fin inngang til nasjonalparken fra sørøst. En kan gå mot Lordehytta i Folarskardet eller en kan følge Rallarvegen mot Finse og gå inn i nasjonalparken lengre vest i fjella. Sykkel kan en leie på Haugastøl. Nygard er i privat eie.

Mer informasjon: Sigvard Heber: ôDa Bergensbanen blev tilô. Holsbøkene, bind VII. Lokale, regionale og nasjonale nettsteder om Hallingskarvet og andre nasjonalparker. Kjentfolk.

Tekst/foto: Ola Vaagan Slåtten/Hallingskarvet nasjonalpark og Hol historielag, september 2012.

FAKTAARK:

Lorder og lordehytter ñ høgt til fjells

Ei av ytterst få hytter i sjølve Hallingskarvet, ble reist på initiativ av en irsk lord. Lord Garvagh d.y. var med faren sin i fjella her, og fikk selv reist den mest kjente av lordehyttene, nemlig steinbua i Folarskardet, som sto ferdig i 1880.

St. Pål, er navnet på Hallingskarvets vestlige utløper. Navnet skyldes lord Garvagh d.e., en engelsk jeger og fisker som kom til Aurland i begynnelsen av 1860-åra. Når han fra toppene lengst sør i Aurlandsfjella så den fine avrundede kuppelen lyse i kveldssola, syntes han den minnet om katedralen hjemme i London, og siden har navnet vært St. Pål. Asle Myro fra Hol kløvet senere mellom Geiterygghytta og Finse, med en reinsbukk som het nettopp St. Pål.

Både i Rondane, i Aurlands- og Holsfjella fikk lord Garvagh d.e. reist jakthytter. Sønnen, lord Garvagh d.y. var med faren de siste åra ñ og den irske lorden fikk reist den mest kjente av lordehyttene, nemlig steinbua i Folarskardet. Han fikk bygget den flotte hytta 1620 moh ved hjelp av Lars Lein og to andre sudndøler. Lars fungerte som oppasser for lorden, og fikk kr. 4,- pr. dag for dette. På den tida var det svært god betaling, og Lein kunne etter noen år kjøpe seg en gard nede i bygda, til det fikk han også låne penger av lorden.

Lorden hadde mange rare innfall og ideer. Blant annet skulle all veden bæres opp til hytta, og ikke bli kjørt eller kløvd dit. Bygdefolket i Sudndalen måtte ofte være med han opp til hytta til de merkeligste tider ñ til og med en gang i jula. Han ville ikke bruke ski, men gikk og vasset i snøen. Dette ble en strabasiøs ferd og han fikk forfrysninger i beina. Lars berget lorden sine føtter ved å gni med is og snø ñ til store protester fra lorden sjøl.

Etter turer til Island og Norge i 1872 og 73, utga han lorden ei bok i London i 1875: "The pilgrim of Scandinavia". Lorden var svært glad i naturen og fjellet ñ noe som kommer til uttrykk i boka. Han døde i 1915.

Et titalls lordehytter ble reist i våre fjellområder. Bakkehelleren ved Geiteryggen og Flatnosi ut mot Storskavlen i Aurland, er blant dem som er i bra stand.

Fakta om Hallingskarvet nasjonalpark: Hallingskarvet nasjonalpark og Finse biotopvernområde ble opprettet av Kongen i statsråd 22.6.2006. Nasjonalparken er på omlag 450 kvadratkilometer, der 49 prosent er statsgrunn. Også biotopvernområdet på omlag 6,7 kvadratkilometer er statsgrunn. Vernet skal sikre landskapet og plante- og dyrearter i Hallingskarvet.

Hallingskarvet er et stort, særmerket fjellområde med få tekniske inngrep. Her finnes viktige verdier knyttet til geologi og landskapsform. En kan lese den geologiske historien i området tydelig i landskapet. Vernemotivet er også å sikre verdifulle vassdrag, blant annet flere som allerede er vernet mot kraftutbygging, og å ta vare på kulturminner. Dette er de harde fakta fra offisielle nettsteder.

Lordehytta nås etter vel 3 timers gange opp fra Haugastøl eller fra Raggsteindalen. Lordehytta er en av ytterst få hytter i sjølve Hallingskarvet, og blir benyttet som turmål og nødbu. Hytta er spartansk innredet med vedovn, sengebrisk, bord, stoler og et skap, og kan trygt brukes til overnatting. Ta vare på kulturminnet ñ og ikke bruk mer ved enn nødvendig. Frivillige bidrag i pengeskrinet på veggen, evt. til Hol fjellstyre direkte. Fotos: Lordehytta og Lordehytta/Lars Lein, fra Wikimedia Commons.

Mer informasjon: Knut Medhus. Nettsidene til Hol kommune, Lordemarsjen og Hol fjellstyre.

Tekst/foto: Ola Vaagan Slåtten/Hallingskarvet nasjonalpark og Hol historielag, september 2012.

Administrasjon:

Budsjett:

Hol pensjonat, Natur- og kultursenter fakturerer: 127,5 t = 38 250 kr

+ Bil- og kontorutgifter (tlf, papir etc.) = 1750 kr

Regning sendes Hol historielag v/Ola Ruud

Jeg spør Trond Erik Buttingsrud, nasjonalparkforvalter, om utstyrlån ved behov.

Innkjøp:

Finse-kart, Hallingskarvet-kart og Skarvheimen-kart

Bil:

10.7 Møte Geilo, 30 km

1.8 Intervju i Sudndalen, 42 km

3.8. Befaring Haugen i Hol, 5 km

5.8. Foto av Nygard, 5 km + bomveg (50 kr)

7.8 Intervju på Finse, bil 30 km, tog 220 kr

9.8 Intervju i Sudndalen, 42 km

10.8 Befaring i Rossdalen, 95 km

20.8. Befaring Haugen/Kvammen, 7 km.

27.8 Møte Geilo, 30 km

3.9 Ny GPS-taking ved Ulvestugu, 2 km

3.9 Intervju Hovet, 18 km

19.9 Møte Geilo, 30 km

Logg:

31.7 Litteratur/ringerunder

1.8 Litteratur/intervjuforberedelser

2.8 Litteratur/ intervjuforberedelser

3/8 Befaring/skriving

7/8 Intervju/skriving (befaring Finse)

8/8 Intervju/litteratur

9/8 Intervju/skriving

10/8 Befaring

15/8 Administrasjon/Avspasering

20/8 Litteratur/skriving/Befaring

22/8 Skriving/litteratur

27/8 Møte/litteratur/intervjuavtaler/skriving

29/8 Skriving

3/9 Skriving/intervju

5/9 Skriving

10/9 Skriving

17/9 Skriving, kvalitetssikring.